

Pítac: la caracterització del σοφός

Ferran Cortina

1. Τύραννος, αἰσμηγήντης, σοφός*

Entre finals del segle VII i mitjans del VI van viure els personatges que més tard van ser coneguts com a Set Savis, denominació col·lectiva i poc precisa, perquè ni els noms ni el nombre dels qui en algun moment hi van ser inclosos no és fix. Tots ells van jugar un paper destacat en la crisi que aleshores somovia Grècia com a polítics, reformadors de l'ordre antic, restauradors d'un equilibri que havia desaparegut de les seves ciutats, en fi, homes de ὁμόνοια¹. Tot i que arriben a nosaltres estretament relacionats amb el santuari de Delfos, la seva fama i la consideració com a σοφοί són anteriors a aquesta associació². Tot just després de la seva mort —o potser fins i tot en vida— entren en la llegenda i els seus βίαι comencen a ser objecte d'ampliacions i afegits, sense que, en principi, Delfos o qualsevol altre centre cultural apol·lini hi tingui cap influència. Simònides, Hipòanax i Heràclit donen fe que a finals del segle VI eren ja models prestigiosos als quals s'atribuïen sentències³. Heròdot els esmen-

* Les abreviatures dels autors grecs i llatins són les utilitzades en el Liddell-Scott-Jones, excepte A. = Alceu i Aesch. = Èsquil.

1. Arist. *E.N.* 1167a 28-32.

2. Malgrat això, el nombre de set aplicat a homes notables pel seu saber és antic. GARCÍA GUAL 1989:16 esmenta els set savis fills del sol de l'Olimpica VII de Píndar, els set consellers d'Agamèmnon i Príam (*Il.* II 405 ss. i III 146 ss.) i els Set Savis de la tauleta XI del *Poema de Gilgamesh*, que van posar els fonaments dels murs d'Uruk. Més allunyats de possibles contactes amb la civilització grega, hi ha els Set Rishis de la tradició hindú, que van rebre dels déus el seu saber i l'habilitat poètica, o els Set Savis en el bosc de bambú d'alguns dibuixos xinesos.

3. Simon. fr. 37 i 76 P crítica dues γνῶμαι de Pítac i Cleòbul respectivament; Heraclit. fr. 39 i 104 DK cita Bias; i Hippon. fr. 63 W al·ludeix Misó i sembla que coneix la història de la copa de Baticles.

ta gairebé tots i en relata algunes històries, entre elles, la visita de οἱ πάντες τῆς Ἑλλάδος σοφισταί a Cresos⁴. De tota manera, no hi ha en ell constància explícita del grup com a tal, possiblement perquè aquesta denominació no es va lligar als Savis, que com a individuals ja gaudien de l'estatut de σοφοί, fins a finals del segle V⁵, per bé que va continuar creixent durant tota l'Antiguitat. La primera cita de set membres plegats és a Plató⁶ —sense, però, que el nom ἑπτὰ σοφοί s'hi trobi— i, a partir d'aquí, les referències sovintegen. És fàcil pensar que —com havia succeït amb Homer, Hesíode, Arquíloc o Isop, i com havia de succeir amb Píndar, Eurípides o Sòcrates— uns personatges que ja havien assolit un gran prestigi van ser objecte d'apropiació per part del santuari de Delfos, tot i que certes dades permeten suposar una relació anterior amb centres culturals apol·linis de l'Àsia Menor⁷. En tot cas, aquestes llegendes al voltant dels savis i les seves γνῶμαι, proverbis populars que els van ser adjudicats, van ser aprofitades per les autoritats dèlfiques, com ho indica el fet que al segle V, o potser ja abans, estiguessin fixades en un lloc prominent del temple. Malgrat que l'entrada en l'òrbita dèlfica sigui posterior a la consideració de σοφοί, les seves llegendes no estaven encara totalment formades: els βίοι dels Savis van continuar creixent i les relacions entre ells, els contactes amb Cresos, l'oferiment de les màximes, són un fruit de l'apropiació de Delfos.

La biografia de Pítac —entenen aquest terme com a conjunt de notícies referides al personatge, siguin o no verídiques— es nodreix en primer lloc d'Alceu, company d'heteria i després enemic seu. Aprofitant bona part de la informació fornida per la poesia alcaica i afegint-ne de nova, es constitueix la tradició sapiencial, de caràcter encomiàstic, objecte del nostre discurs. Aquesta tradició ens presenta Pítac com a integrant fix dels Set Savis. La pertinença al grup està testimoniada a bastament⁸. Les rela-

4. Hdt. I 29 ss.

5. Cf. PARKE - WORMELL 1956:389.

6. Pl. *Prt.* 343a.

7. És molt possible que la llegenda dels Set Savis s'originés a la Jònia i estigués lligada als temples d'Apol·lo de Dídime o Milet. Algunes dades permeten suposar-ho: les ofrenes de Cresos a Dídime, tan valuoses com les lliurades a Delfos (Hdt. I 92 i V 36); la llegenda de la copa de Bàticles (o trespeus, en les versions més modernes) està associada a l'Àsia Menor: els pescadors són sempre d'aquesta regió i l'objecte és consagrat en el santuari d'Apol·lo Delfini a Milet o en el d'Apol·lo Ismeni a Tebes; només versions més tardanes esmenten Delfos; les figures de la majoria de Savis —Tales, Bias, Pítac i Cleòbul— procedeixen de la Jònia o d'àrees veïnes, i els altres —Soló, Periandre, Quiló i Misó— tenen forts lligams amb Delfos. Cf. PARKE - WORMELL 1956:387 ss.

8. Pl. *Prt.* 343a, *R.* 335e, *Hp.M.* 281c; D.S. IX 11,1ss, i XI 26, 1; Str. XIII 1,38 i XIII 2,3; Plu. 146 ss., 385 E, 471 A-B, 857 F; D.Chr. XX 6,5; Paus. I 23 i X 24; Luc. *DMort.* 416, *Macr.* 18; Clem.Al. *Strom.* I 14,61; D.L. I 13 i I 41-2, que cita els següents autors: Leandri, Èfor, Dicearc, Hermip, Aristoxen i Hipòbot.

cions amb altres membres apareixen sempre, òbviament, en contextos afins a l'òrbita dèlfica. L'episodi més antic és la llegenda de la copa de Bàctiles; la resta, la mediació de Periandre en la guerra per Sigeu, el lliurament de les màximes i de la E Dèlfica al temple d'Apol·lo, la visita a Cresos⁹, així com el famós banquet dels Set i els contactes epistolars, són més tardans; els dos últims, per exemple, creacions d'època hel·lenística. La influència de Delfos va afegir probablement una perspectiva nova al βίος de Pítac, fins aleshores restringit a l'àmbit estrictament local de Mitilene, fent-lo intervenir en una empresa de caire panhel·lènic, l'èxit de la qual havia d'afavorir tots els grecs: la persuasió de Cresos perquè abandonés la invasió projectada contra les illes¹⁰, amb la qual cosa va alliberar de la guerra tots els grecs que hi vivien, i no només els seus ciutadans. D'aquesta manera, Pítac s'apropa a Tales i Bias, que també van intervenir, segons la llegenda, en la política de l'Àsia Menor, amb els seus consells davant l'amenaça lídia i després persa¹¹.

Τύραννος, αἰσυμνήτης ἰ βασιλεύς

Però el prestigi de Pítac, allò que el va col·locar entre els σοφώτατοι de Grècia, és l'actuació en la seva ciutat, i en això centrarem ara la nostra atenció. Pel que fa a la denominació del càrrec que va exercir a Mitilene, la tradició encomiàstica no divergeix substancialment d'Alceu, tot i que el qualificatiu de τύραννος, utilitzat per ell, no és l'únic que apareix després. La majoria d'autors antics segueixen els versos alcaics transmesos per Aristòtil, que l'anomenen «tirà», per bé que escollit¹². El mot μοναρχία aplicat al govern de Pítac¹³, no suposa cap variació, donat que aquesta és la traducció al grec de l'estrangerisme τυραννίς¹⁴. La referència a Pítac com a βασιλεύς¹⁵, en canvi, no seria gens estrany que remuntés a la fór-

9. Trobada que, igual que la de Soló, és desmentida per la cronologia.

10. Hdt. I 27; D.S. IX 11,1 i IX 25,1-2.

11. Tales va impedir l'aliança de Milet amb Cresos i, així, la va salvar quan Ciro va assolir la supremacia (D.L. I 25) i va exhortar les ciutats jòniques perquè constituïssin, per a totes, un govern únic a l'illa de Teos (Hdt. I 170). Bias va salvar Priene del setge del lidi Aliates, fent veure amb un engany que a la ciutat disposaven d'abundats aliments (D.L. I 83), i va aconsellar als jonis d'abandonar la seva pàtria i establir-se a Sardenya, per conjurar el perill persa (Hdt. I 170).

12. Aristòtil (*Pol.* 1285a 30 ss. i *E.N.* 1167a 28-32), Teofrast (fr. 127 *apud* D.H. V 73,3), Dionís d'Halicarnàs (V 73,3), Valeri Màxim (VI 5, ext. 1) i Plutarc (763 E i *Sol.* XIV 7-8), s'hi refereixen com a tirà escollit; Dió Crisòstom (XX 6,5), Pausànies (I 23,1) i Lluccià (*Ind.* 12), simplement com a tirà.

13. Str. XIII 2,3 i Plu. 147 C

14. La primera aparició en grec de μοναρχία té lloc precisament a A. fr. 6, 27, on s'ataca la tirania de Mírsil.

15. *Carm. Pop.* 436 (*apud* Plu. 157 E i Ael. *VH.* VII 4) i Clem. Al. *Strom.* III 10,50,2.

mula utilitzada popularment pels seus conciutadans, amb la qual un ferrer o un camperol mitilenès parlava del cap de la ciutat amb els seus amics o amb els seus clients¹⁶. Que el tractament de «rei» es trobi només en una cançó de treball d'Éresos, fruit per tant d'una tradició oral local, i en una glossa que en depèn, podria reforçar aquesta hipòtesi. El tipus de transmissió, a més, explicaria la marginalitat d'aquesta denominació dins del conjunt de les nostres fonts. Encara que el terme βασιλεύς s'aplica sovint a tirans¹⁷, d'una banda és poc probable que aquest fos el títol oficial del càrrec de Pítac; en conseqüència, en les hipotètiques llistes o cròniques que poguessin existir a la ciutat, βασιλεύς no hi figuraria. D'altra banda, Alceu, per a nosaltres i per als antics la font sobre Pítac més important i, molt probablement, l'única escrita contemporàniament, no sembla, en principi, que hagués de recollir un nom amb una tal càrrega de prestigi per blasmar en els seus cants el seu pitjor enemic¹⁸.

Tornem a Aristòtil. Després de considerar el govern de Pítac com una tirania escollida, l'anomena αἰσυμνήτης. Què significa aquest mot? L'etimologia, com la de τύραννος, és fosca¹⁹ i el seu valor canvia contínuament segons el lloc i l'època. El testimoni més antic és un passatge de l'*Odissea*: com a jutges dels jocs atlètics que se celebren a la cort d'Alcínous, s'anomenen nou αἰσυμνήται²⁰. A la *Iliada* apareix la mateixa arrel amb un sufix diferent, αἰσυμνήτης, que es diu d'un noble mirmídon servidor d'Aquil·les, aparença sota la qual s'amaga Hermes²¹. Per certes inscripcions, sabem que en algunes ciutats designava unes magistratures electives²², i en d'altres una espècie de dictador escollit²³, sentits coincidents més o menys amb el d'Aristòtil. Aquesta figura de governant és objecte d'estudi en dos indrets de la *Política*: el primer està inclòs en la part on es tracta de la monarquia²⁴, i Pítac n'apareix com a paradigma; el segon, quan tracta de la tirania²⁵. Aquesta distribució és conseqüent amb la teoria de l'estagirita de considerar l'esimneta un híbrid entre el rei i el tirà,

16. Del pare de Pítac, Hirres, també es diu que va ser βασιλεύς Μυτιληναίων (*Schol.* Marc. in Dion. Thr. p. 368, 13ss. Hilg.), càrrec que en certes ciutats gregues designava una magistratura, per exemple a Elis (*GDI* 1152) i Mitilene (*IG* 12 (2), 6). Cfr. *Arist. Pol.* 1322b 29.

17. Són anomenats així, entre d'altres, Cipsel i Periandre (*D.Chr.* XX 6,5), Hieró (*Pi. O.* I 23), Geló (*Hdt.* VII 161) i Pisístrat (*Eup. fr.* 137 Kassel-Austin = 123 Kock).

18. De tota manera, si la persona al·ludida a A. fr. 5 fos realment Pítac —hipòtesi factible—, la denominació de βασιλεύς també procediria d'Alceu.

19. CHANTRAINE 1990:39 s'inclina per un origen asiàtic, sense més concrecions.

20. *Od.* VIII 258.

21. *Il.* XXIV 347.

22. *IG* VII 15 (Mègara), *GDI* 3045 (Calcèdon).

23. *SIG* 37, 38B8 (Teos, s. V); *SIG* 57, 7, 18 i *SIG* 57, 1 (Milet, s. V), nom del cap del *thiasos* que exercia per un any el poder.

24. *Pol.* 1285a 30 ss.

25. *Pol.* 1295a 7-17.

perquè no és hereditari (μη πάτριος), governa com a sobirà absolut (δεσποτικῶς) segons el propi criteri, però és legal (κατὰ νόμον) i elegit (αἰρετὴ τυραννίς). Afegeix, a més a més, que aquest tipus de governant va existir entre els grecs d'època molt anterior a la de l'autor (τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν). No es tracta, per tant, si la informació és correcta —i no tenim *a priori* motius per dubtar-ne— d'una etiqueta creada per Aristòtil, aprofitant un mot ja existent a Homer. L'elecció, continua Aristòtil, podia ser per tota la vida o només per un període de temps concret o per a un objectiu determinat, com és el cas de Pítac: enfrontar-se a Antimènides i al seu germà Alceu. Un altre tret que, en opinió del filòsof, apropa tirà i esimneta és la possessió d'una guàrdia de corps, que els servia tant a l'un com a l'altre per imposar la seva autoritat sobre qualsevol facció o individu²⁶. La diferència entre ambdós governants radica només, segons la descripció de la *Política*, en la forma d'accedir al poder: l'un, el tirà, s'imposa mitjançant la violència; l'altre, l'esimneta, és elegit. Ara bé, qui són aquestes persones que escullen o estableixen algú com a esimneta de la ciutat? El cas d'Epímenes de Milet podria il·lustrar el de Pítac i donar-nos resposta a aquesta qüestió²⁷. Nicolau de Damasc, la font del qual és probablement Efor, explica que Epímenes αἰσυμνήτης ὑπὸ τοῦ δήμου χειροτονεῖται λαβῶν ἔξουσίαν κτείνειν οὓς βούλεται. Aquí δήμος —manllevant l'expressió de Page— significa «the whole citizen-body of the State excepting only its overlords»²⁸. Si seguim el paral·lelisme, hem de creure que tant Epímenes com Pítac van arribar al poder amb el suport d'un grup molt ampli de les seves respectives ciutats, que incloïa nobles i gent no aristocrata. La funció d'aquests darrers, molt probablement es limitava a seguir i donar suport als seus caps «naturals». No s'ha de veure, doncs, una anacrònica revolta popular, ni en la informació de Nicolau de Damasc, ni en el vers d'Alceu ἐστάσαντο τύραννον, μέγ' ἐπαίνεντες ἀόλλεες (fr. 348, 3), que —diu Aristòtil— té com a subjecte «els mitilenesos». Quant als motius de la seva elecció, no és difícil trobar analogies entre els dos esimnetes. L'arribada al poder d'Epímenes, com la de Pítac, es produeix en una situació de trasbalsament i revolta civil, quan la nissaga dels Neleides, que fornïa Milet de reis, s'estronca en mig de lluites internes, a la fi de les quals el tirà Amfitres és mort²⁹. Epímenes va ser elegit amb la potestat

26. Arist. *Pol.* 1286b 35 ss.

27. Cf. PAGE 1959:239.

28. PAGE 1959:177.

29. Leodamant, rei de Milet, va ser assassinat pel seu antic rival al tron i membre de la mateixa família reial, Amfitres (o Fitres, segons Conó), el qual es va convertir, mitjançant la força, en tirà. Els fills i amics del primer es van refugiar a Assesos i l'usurpador els va perseguir i va posar setge a la ciutat. Finalment, gràcies a l'ajuda de dos nois frigis —introdactors a Milet del culte dels Cabiris—, Leodamant va ser venjat. És aleshores quan els milesis escullen Epímenes com a esimneta. (Nic. Dam., *FGH* II 90 F 52-53, Cono, *FGH* I 26 F 1 XLIV).

de matar qui volgués, prerrogativa que, juntament amb l'exili, va exercir contra els fills del tirà deposat, als quals havia abans confiscat els béns. Els testimonis de Nicolau i Conó donen a entendre que la comunitat va superar la στάσις, que tantes desgràcies li havia provocat i que tenia l'origen en un enfrontament a l'interior de la família regnant, buscant una figura aliena a aquest llinatge. Pítac i Epímenes, doncs, com Soló (i potser el mateix Cípsel)³⁰, arriben al poder d'una forma excepcional, quan les seves respectives ciutats es troben en una situació crítica, i tots ells gaudeixen d'unes atribucions per apaivagar els conflictes, així mateix, especials. Pel que fa a Pítac, la tradició és explícita a l'hora de registrar el seu èxit en aquesta tasca: va alliberar la seva ciutat de la guerra civil³¹.

D'acord amb Aristòtil, αἰσυμνήτης podria ser la denominació que empraven els mitilenesos contemporanis de Pítac com a títol «oficial». D'on procedia la informació del filòsof? Del mateix Alceu? De la tradició oral, la mateixa que va conservar el poema ἄλει, μύλα, ἄλει?³² D'una obra per a nosaltres desconeguda o desapareguda, alguna crònica o registre local de Mitilene?³³ No tenim dades per respondre, però és molt possible que, a banda d'Alceu, hagi existit una altra font, aquesta encomiàstica, que gràcies a la transmissió oral va arribar a autors com Hel·lànic, Aristòtil o Plutarc. També és factible dubtar del testimoni d'Aristòtil i sospitar que va col·locar «esimneta» al costat de «van escollir-lo com a tirà» perquè aquest darrer terme estava ple, al segle IV, de connotacions negatives i era, en conseqüència, impossible d'aplicar a un σοφός com Pítac. Com en el cas anterior, no veiem la manera de rebatre aquesta solució, ni tampoc de confirmar-la; però si el nom d'«esimneta» havia de bandejar el de «tirà» usat per Alceu, llavors l'èxit de l'operació no va ser del tot complet.

Malgrat el nom que sovint li assigna, el βίος de Pítac que forma la tradició encomiàstica és lluny tant del tirà que basteix Alceu com de l'arquetip posterior: Pítac, juntament amb els germans d'Alceu, va enderrocar el tirà Melancre³⁴, va accedir al poder escollit pels mitilenesos per enfrontar-se al grup d'aristòcrates exiliats que encapçalaven Alceu i el seu germà Antimènidas³⁵, els antics companys d'heteria, i finalment va abandonar el govern i va retornar la independència a la ciutat, apartant així de Mitilene la guerra civil i la tirania³⁶. Els tirans moren al poder o en són

30. També el govern de Periandre és anomenat en una ocasió «esimnètia» (D.L. I 100).

31. D.S. IX 11,1.

32. Cf. nota 15.

33. Les més probables serien la Ἰατρὶς i els Αἰολικά i/o Λεσβιακά d'Hel·lànic de Lesbos, el qual podria haver sentit els records supervivents a l'illa sobre Pítac. Cf. PAGE 1959:149.

34. D.L. I 74 (= A. Test. 469 V).

35. Str. XIII 2,3.

36. D.S. IX 11,2.

expulsats a la força, mentre que Pítac, quan va haver deixat en ordre l'Estat, després de deu anys al capdavant, se'n va retirar i va viure uns altres deu anys³⁷. El mateix es diu de Soló, d'altra banda el savi amb qui més fàcilment es pot equiparar Pítac: tots dos van arribar al govern en moments de turbulència de les seves ciutats i mitjançant una elecció, van participar en un fet d'armes que comportava una conquesta per a llurs pàtries, van promulgar lleis, etc.

El Pítac d'Alceu, enemic, després col·laborador i finalment successor de Mírsil, esdevé en la tradició sapiencial un Pítac crític i en absolut adulator, que «de broma» va llençar a la cara del mateix tirà κάκιστον εἶναι τῶν μὲν ἀγρίων θηρίων τὸν τύραννον, τῶν δ' ἡμέρων τὸν κόλακα, donant-li a entendre que ell era el primer, i que Pítac, en canvi, no era el segon³⁸. Aquesta anècdota, que fa l'efecte de ser una adaptació d'un refrany popular a un personatge concret, inverteix la informació negativa provinent d'Alceu i la converteix en positiva, procediment no inhabitual per generar notícies al voltant del nostre savi. En definitiva, Pítac en la biografia encomiàstica és un personatge amb trets contraris als que caracteritzen els tirans.

Només dues dades del βίος podrien ser interpretades com a elements propis del tirà. La primera és la notícia de Diodor de Sicília, estudiada més extensament *infra*, segons la qual Pítac va repartir unes terres entre els mitilenesos, una mesura considerada típica de la política dels tirans. La segona és una glossa de Plutarc sobre un dels insults d'Alceu³⁹, la qual explica ζοφοδορπίδαις, «no perquè Pítac sopés tard o a les fosques», com diu Diògenes Laerci, «sinó perquè sovint li plaïa fer-ho amb companys (συμπόται) vulgars i insignificants»⁴⁰. Si no és una simple elucubració del beoci, podria tractar-se d'una reminiscència de la relació de Pítac amb gent no aristòcrata, sigui per accedir al poder o per consolidar-s'hi, sigui perquè la seva política els va ser favorable, la qual cosa pot assimilar-se com a tret propi dels tirans, si bé no exclusiu d'ells, perquè és recurrent en els σοφοί, tirans o no, haver dut a terme, en una polis enfrontada en dos bàndols, una política més inclinada al δῆμος, que no pas als ἄριστοι. Pítac, en això, es troba al costat de Periandre, el tirà per antonomàsia, de

37. D.L. I 75; Val. Max. VI 5, ext 1; D.Chr. XX 6,5.

38. Plu. *Mor.* 147 B.

39. Test. 429 V (= D.L. I 81).

40. Plu. *Mor.* 726 B. Els diferents significats atorgats a la paraula demostren que els mateixos grecs de l'antiguitat en desconeixien el sentit exacte. «Sopar a les fosques», valor literal de ζοφοδορπίδαις, no sembla contenir la càrrega invectiva que havia de tenir a la poesia d'Alceu; i la glossa de Plutarc té tota l'aparença de ser una solució fonamentada en el βίος de Pítac per explicar un mot que el beoci no entén. La nostra proposta d'interpretació (CORTINA 1994) és que Alceu insultava a Pítac de no poder compartir la taula dels ἔταιροι mitilenesos, de ser, doncs, un efeb fracassat.

Soló, que va rebutjar de convertir-se en tirà, o de Quiló, que va intervenir activament en l'enderrocament de tiranies⁴¹.

L'expressió del σοφός

El κλέος dels savis procedeix dels seus fets i de les seves paraules, i generalment no de forma separada: paraula i acció fan un llarg camí l'una al costat de l'altra⁴². No debades el sentit originari de σοφός és «verbally skilled»⁴³. Podem imaginar-los —així ho vol Havelock—⁴⁴ com a representants, potser els darrers, d'una llarga i antiga tradició en què el rei, el general, el sacerdot, el legislador i el poeta eren la mateixa persona. Tot veient la llista dels Set més habitual, fa la impressió que aquesta unitat està en procés de fragmentació i que les funcions dels σοφός s'especialitzen. Com a mínim, això val per a alguns d'ells: Bias és el jutge per excel·lència, Epimènides concentra la seva activitat en l'esfera del sagrat. Al contrari, Soló és l'exemple més clàssic del príncep que hem esmentat: guerrer victoriós, cap de la ciutat, legislador, poeta...; i en conservem lleis, sentències i poemes. Dissortadament el material de què disposem sobre Pítac és força més magre, però, tot i així, ens permet de constatar, un cop més, la proximitat entre l'atenès i el lesbi.

Pítac νομοθέτης

De primer, la paraula escrita o, millor dit, inscrita, destinada a ser vista per tothom⁴⁵. El clima d'enfrontament social que caracteritzava la crisi de l'època arcaica, l'excessiva puixança dels γένη, exigia l'establiment i fixació de la llei, de compliment obligat per a tots, per garantir l'equilibri entre els ciutadans. No podia haver-hi justícia sense que la llei i la seva aplicació fossin públiques i obertes i deixessin de dependre de la voluntat de l'aristòcrata⁴⁶. Els σοφοί —Periandre, Pítac, Soló, Zaleuc, Carondes i d'altres— van dur a terme aquesta tasca. L'enorme valor del νόμος queda

41. FGH 105, 1; P. Ryland, 18.

42. Les al·lusions a l'abandonament dels afers públics per part de Pítac i Bias (Pl. *Hp.Ma.* 281c), i de Tales (Heraclid. Pont. fr. 45 WEHRLI *apud* D.L. I 25), són anacronismes que s'han d'interpretar dins de les coordenades de la polèmica del segle IV entre saviesa contemplativa i pràctica.

43. HAVELOCK 1982:162 n. 27 rebutja la tesi de SNELL 1924:5-8 de classificar la σοφία dels Set Savis en una categoria a part per ser d'un tipus polític-pràctic, i per tant diferent de l'ús arcaic que indica el mestratge en una τέχνη.

44. HAVELOCK 1982:120 s.

45. Segons l'expressió de DETIENNE 1981:69. Sobre oralitat i escriptura a Soló, cf. LORAUX 1988:95-129.

46. Aquesta és l'explicació canònica (p. ex., VERNANT 1983:47 s.). Un nou punt de vista el forneix G. CAMASSA 1988.

reflectit en la resposta que va donar Pítac a la pregunta de Cresos τίς ἀρχὴ μεγίστη; ἢ τοῦ ποικίλου ξύλου⁴⁷. L'activitat legisladora és un dels trets recurrents que dibuixen la figura de Pítac segons la tradició post-alcaica⁴⁸. La informació que ens fan a mans les fonts, tanmateix, és escassa. Es limiten a assenyalar que Pítac va promulgar lleis i que va excel·lir en aquesta activitat: la mateixa informació genèrica i elogiosa que es troba sobre la majoria dels Set Savis —Soló, Epimènides, Quiló i Periandre— o sobre d'altres σοφοί, com Licurg, Dracó o Pisístrat.

El contingut de les lleis atribuïdes a Pítac, igual com s'esdevé amb els judicis de Bias, ens és gairebé desconegut. Una de les poques que s'ha conservat té una temàtica força singular: l'embriaguesa. Aristòtil⁴⁹ explica que una de les lleis que va promulgar Pítac castigava més durament els borratxos que els sobris, si delinquien —el doble, especifica Plutarc—⁵⁰, i Diògenes Laerci⁵¹ hi afegeix que n'era la causa l'abundor de vi a l'illa de Lesbos. Una altra notícia que ens presenta Pítac com a limitador de la beguda és la referida per Ateneu de Nàucratis⁵². Després d'una discussió sobre la proporció adient de vi i aigua per beure en el banquet diu que «els antics no s'emborratxaven; fins i tot Pítac aconsellava Periandre de no emborratxar-se ni celebrar κῶμοι perquè no fos conegut tal com era realment, sinó com aparentava ser-ho, ja que κάτοπτον εἶδους χαλκός ἐστ', οἶνος δὲ νοῦ⁵³.

La moderació en la beguda és un tòpic de la literatura del segle VI revelador del canvi operat en la mentalitat de l'home aristocràtic de l'època. En aquest segle comencen a aparèixer inscripcions sepulcral on s'elogia la σωφροσύνη, del mort al costat d'altres virtuts més tradicionals com el seu respecte pels lligams familiars, el seu valor i el seu esperit ciutadà: la σωφροσύνη terme procedent originàriament de la religió, ha esdevingut ja una virtut masculina. El santuari de Delfos és el màxim difusor d'aquesta ἀρετή, especialment mitjançant els Set Savis. La σωφροσύνη s'ha de palesar en tots els àmbits de la societat allà on existeix perill d'excés, de ὕβρις⁵⁴. Del vi, no se'n pot prescindir ni tampoc beure'n en excés⁵⁵, perquè els

47. D.L. I 77 i D.S. IX 27, A.

48. Arist. *Rb.* 1402b, *Pol.* 1274b; Thphr. fr. 97; D.S. IX 11,1-2; D.L. I 76 i I 79; D.H. II 26, 2; Clem. Al. *Strom.* I 14,61; Suda Π 1659.

49. *Rb.* 1402b, *Pol.* 1274b.

50. Plu. *Mor.* 155 F.

51. D.L. I 76.

52. Ath. X 31,1.

53. Aesch. fr. 393 NAUCK. Alceu és, curiosament, el primer a expressar la idea del vi com a mirall de l'home, esdevinguda després un tòpic literari (A. fr. 333 V). Aquest lloc comú, a més d'Èsquil, és reprès entre d'altres per Teognis (500), Ió de Quios (26, 12 W = 89 LEURINI, 1 GENTILI - PRATO) i Plató (*Lg.* 649b), autors tots ells d'extracció i mentalitat aristocràtica.

54. Xenoph. fr. 1, 17-24 W.

55. Thgn. 837-40 W.

perills que comporta són evidents: el vi iguala el ximple i l'assenyat⁵⁶, i fins i tot el savi omple de vergonya⁵⁷. En aquest context l'actitud de Pítac és paradigmàtica. La seva mesura apareix pertot: en la contenció, en el guany i a l'hora de rebre premis dels seus conciutadans; en el perdó de l'assassí del seu fill i del seu enemic Alceu; en l'abandonament del poder i en la seva renúncia a esdevenir tirà; per últim, en la ja esmentada postura contra l'embriaguesa. Però aquesta norma no s'ha d'entendre com contrària als embriacs en general o com un incentiu a favor de la sobrietat dels ciutadans, cosa que no tindria gaire sentit en la Grècia antiga, sinó com una limitació d'un costum propi de la noblesa que havia d'aparèixer excessiu als ulls del δῆμος a l'igual que l'exhibició del luxe i la riquesa, que estudiarem més endavant. De fet, eren els aristòcrates els únics que disposaven de vi durant tot l'any i que en consumien regularment en els simposis: només contra ells, doncs, va adreçada la llei.

La posició de Pítac envers la beguda és compartida per d'altres σοφοί. Un d'ells és Anacarsis, integrant d'alguna de les llistes dels Set Savis. El savi escita, al mateix temps que introdueix al seu país el vi, en produeix sentències limitadores: «el cep dona tres classes de raïm: el primer de plaer, el segon d'embriaguesa, el tercer de disgust». I a la pregunta de com hom pot avorrir el vi, el mateix savi va respondre: «si es té davant dels ulls la turpitud dels embriacs»⁵⁸. Per últim, Zaleuc, el llegendari legislador locri, va fer una llei que castigava amb la mort els bevedors de vi sense barreja d'aigua, amb l'excepció dels qui ho fessin per prescripció facultativa⁵⁹.

Pot ser Pítac el vertader autor d'aquesta llei o li ha estat atribuïda per la tradició? Sigui quina sigui, la resposta és inverificable i no aportarà res a la caracterització de Pítac com a σοφός perquè això no depèn de la historicitat de la informació. Ara bé, paga la pena de fer certes consideracions sobre la qüestió, que ens permetin, si més no, d'imaginar-nos part del procés creador del retrat del nostre savi. La versemblança no va en contra de l'autoria del lesbi, en primer lloc perquè és una dada estranya, una mena de *lectio difficilior*, i la seva raresa permet pensar que és verídica; en segon lloc, perquè el seu contingut, com a llei que castiga els excessos dels γένη té aparença d'antiguitat i és equiparable a l'actitud de Pítac amb la riquesa. Si, pel contrari, preferim creure que és una creació de la tradició sapiencial afegida al seu βίος haurem de concloure que l'obra d'Alceu n'és molt probablement la font indirecta, bé perquè en ella es blas-

56. Thgn. 497-8 W.

57. Thgn. 499-502 W.

58. D.L. I 103. Curiosament a la terra dels escites no hi ha vinyes (D.L. I 104; Ath. X 441d), però els seus habitants tenen fama de terribles bevedors, especialment de vi pur, tal com succeeix amb els tracis i d'altres pobles bàrbars (Ath. I 427; X 432).

59. Plu. 429 B.

mava Pítac o el seu pare com a borratxos⁶⁰ o bé, hipòtesi que ens sembla més convincent, perquè d'aquesta manera es caracteritzava Pítac a l'inrevés que Alceu. El caràcter simposial de, com a mínim, bona part de la poesia d'Alceu és evident: el banquet era l'àmbit d'execució natural de la seva lírica, com a lloc de reunió de l'heteria⁶¹. La seva fama com a compositor d'escolis és palesa⁶². Les al·lusions a la beguda eren fins a tal punt abundants en els seus cants, que Ateneu, quan el banquet era ja només l'objecte d'un gènere literari i no una institució fonamental en la vida social de l'aristocràcia, deia d'Alceu que sempre «es trobava bevent en totes les estacions de l'any i en totes les circumstàncies», i que ell i Aristòfanes escrivien borratxos, tal com ho feien també molts altres per lluitar en la guerra més valerosament⁶³. No és d'estranyar, doncs, que el Pítac limitador de la beguda pogués haver estat generat justament com a antítesi de la imatge del seu adversari, Alceu, extreta dels seus propis poemes.

Una altra llei de Pítac —transmesa per Teofrast—⁶⁴ prescrivia que les vendes de terres s'havien de realitzar davant del prítan i dels βασιλεῖς. Aquesta regulació, asseguradora de la publicitat de la transacció, sembla dubtós que es pugui remuntar a principis del segle VI; per tant, deu tractar-se d'una norma vigent a Mitilene posteriorment i de la qual Pítac, pel seu prestigi, va ser-ne considerat l'autor. Tampoc la llei referida per Dionís d'Halicarnàs, que adjudica en bloc a tres figures llegendàriament famoses com a νομοθέται no té gaires possibilitats de ser original de cap dels savis, perquè la institució de registres públics a Grècia és molt posterior al segle VI⁶⁵: «dels que van promulgar constitucions a Grècia, uns

60. Aquesta hipòtesi, segons la qual els atacs d'Alceu haurien estat contrarestats presentant un Pítac contrari als excessos de la beguda, es fonamenta en el fr. 72 V. La interpretació tradicional el considera un atac contra Pítac, de qui es blasmen els orígens innobles i els costums simpòtics del seu pare, Hírras (PAGE 1959:170). Però aquesta identificació sembla recolzar un xic en la fantasia (cf. RÖSLER 1980:170 ss.). La composició a què pertany el fr. 170 potser podria donar una mica de llum sobre el tema, però l'estat de conservació del papir només permet d'afirmar que en un mateix cant apareixen ἔπῳνε (v.1), de lectura dubtosa, i Φίττ[ακ]. D'altra banda, en la llista d'insults recollits per Diògenes Laerci, que no és necessàriament exhaustiva, no apareix el de borratxo.

61. Segons RÖSLER (1980:40), tota la seva poesia incloent-r'hi els himnes és publicada en l'àmbit del simposi dels ἑταιροῦ: «Kurzum: ohne Hetairie kein Lyriker Alkaios». Això no implica, però, que la temàtica hagués de ser únicament simpòtica. Política i banquet no són aspectes destriables a Alceu, com es pot comprovar pels fr. 73, 206 i 332 V. Probablement els exemples serien més abundosos si posseïssim l'obra sencera del lesbi. Cf. també RÖSLER 1980:240 ss.

62. Ar. fr. 1, 449 ΚΟΚΚ.

63. Ath. X 430a (= A. *Test.* 464 V) i X 429a.

64. Thphr. fr. 97.

65. GEORGOUDI 1988:220-247.

van establir que els fills estiguessin sota la tutela dels seus pares un període de temps curt ... uns altres fins que els seus noms fossin introduïts en els registres públics, com he après de les lleis de Soló, Pítac i Carondas, la molta saviesa dels quals és pregona»⁶⁶. Més interessant que el text de la hipotètica llei de Pítac, és que aparegui com a autor d'una constitució, dada que expressament nega Aristòtil: «va escriure lleis, però no una constitució»⁶⁷. En principi, aquest darrer és més digne de crèdit, tant per la precedència en el temps, com per les característiques de les obres on apareix aquesta informació. Així doncs, hem de considerar totes aquestes dades com a informació adreçada a omplir un dels ítems del σοφός la seva activitat legisladora. I el mateix hem de pensar del tractat en prosa que esmenta Diògenes⁶⁸: és del tot improbable l'existència d'un estudi legislatiu en prosa pels volts del canvi del segle VII al VI.

Γνώμαι ἢ ἐλεγεία ἔπη

Després de la paraula escrita, examinem la paraula dita i cantada. És tradició que Pítac va compondre versos, com Bias⁶⁹, especialment elegies⁷⁰, com va fer Soló i com es diu també de Quiló⁷¹ de Cleòbul⁷². El legislador és alhora poeta, un mestre de la paraula. Així ho eren —ho remarca Havelock—⁷³ el príncep d'Hesíode, els jutges homèrics o el propi Aquil·les, educat en l'art de parlar eficaçment tant com en el de lluitar. I pel que fa a l'oralitat, les condicions en temps de Pítac no han variat prou per bandejar de la πόλις aquesta figura: Soló publica les seves lleis posant-les en forma de poema, i, en cantar-les a la manera homèrica, el νομοθέτης les ha «des-escrit» per dotar-les del prestigi de què gaudeix l'oralitat èpica⁷⁴, una tasca anàloga a la de Tirteu amb la *retra* de Licurg; Taletas de Gortina, μελοποιός ἀνὴρ καὶ νομοθετικός, actua amb el cant per apaivagar una sedició⁷⁵. De Pítac, no en conservem ni un sol vers: l'epigrama que segons Diògenes⁷⁶ va escriure per a la pròpia tomba és de

66. D.H. II 26,2.

67. Arist. *Pol.* 1274b 18.

68. D.L. I 79.

69. D.L. I 85.

70. D.L. I 79.

71. D.L. I 68.

72. D.L. I 89.

73. HAVELOCK 1982:120 ss.

74. LORAUX 1988:105.

75. Èfor, *FGH* 70 F 149, 19. Sobre la connexió entre els primers codis legals grecs i la paraula poètica, cfr. CAMASSA 1988:143 ss.

76. D. L. I 79.

factura hel·lenística, així com un cant en metre líric⁷⁷, el contingut del qual és un tema tradicional del corpus ideològic de l'aristocràcia, el blasme de l'home de doble paraula. Que un poema així sigui atribuït a Pítac, quan precisament Alceu el tracta, en repetides ocasions, de traïdor i perjur, fa pensar que un tret negatiu del retrat alcaic de Pítac ha estat objecte d'una inversió per tal de convertir-lo en un de positiu. Aquest procediment podria haver generat el Pítac legislador contra la beguda o generós amb els seus enemics: un contramotlle de la imatge extreta dels cants d'Alceu i una antítesi del propi poeta. A despit del cas de Soló, M. West, que dubta que la paraula cantada constitueixi una forma de comunicació amb el δῆμος⁷⁸, nega la possibilitat que Pítac fos autor de cap composició en vers. Potser això sigui cert i Pítac no arribés a compondre res perquè, a diferència d'Alceu, que només parlava a la seva heteria, l'esimneta s'adreçava a tots els ciutadans. Per això Soló diu de les seves lleis: Θεσμούς δ' ὁμοίως τῷ κακῷ τε κάγαθῷ / εὐθείαν εἰς ἕκαστον ἀρμόσας δίκην / ἔγραψα⁷⁹. Els poemes, en canvi, els senten només els φίλοι. De totes formes, per establir la tipologia del σοφός, objecte d'aquest paper, allò que es diu del personatge té tanta rellevància com una dada històrica.

Després de l'escriptura de lleis i dels poemes resta l'apoteigma, el pur i simple dit, que paradoxalment és cisellat sobre la pedra, perquè sigui vist tant als camins com al temple de Delfos⁸⁰. Les γνῶμαι són, d'acord un cop més amb la tradició, la forma habitual d'expressió dels σοφοί. Com la paraula cantada, gaudeixen de prestigi i alhora confereixen prestigi al seu autor. N'és reveladora aquesta anècdota que sobre el tirà Híparc conta el Pseudo-Plató en el diàleg del mateix nom⁸¹. El fill de Pisístrat, per educar la gent del camp, va col·locar Ἐρμῆς κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐν μέσῳ τοῦ ἄστεως καὶ τῶν δῆμων ἐκάστων ... ἐκλεξάμενος ἃ ἠγεῖτο σοφώτατα εἶναι, ταῦτα αὐτὸς ἐκτείνας εἰς ἔλεγειον αὐτοῦ ποιήματα καὶ ἐπιδείγματα τῆς σοφίας ἐπέγραψεν. I també ho feia perquè, quan els seus ciutadans anessin a Delfos, no veiessin amb admiració les famoses sentències inscrites en el temple, sinó que consideressin les seves μᾶλλον σοφά. El repertori de les γνῶμαι, molt ampli, pertany en general al que es pot anomenar saviesa popular: normes de conducta, consells pràctics, etc. Les sentències dels Set Savis, com les lleis i moltes de les seves accions, són expressió d'una moralitat fortament restrictiva, de la qual el seny i la mesura són els

77. D.L. I 78. H. LLOYD-JONES i P. PARSONS l'atribueixen a Lobó d'Argos (*Supplementum Hellenisticum*, 524).

78. WEST 1974: 12: «Perhaps one could also consider the possibility that these elegies (de Soló) represent literary publications of speeches actually derived in prose».

79. Fr. 36, 18-20 W (=fr. 24 D).

80. LORAUX 1988:100 ss. Segons LABARBE 1967:355, la seva concisió es deu al poc espai deixar normalment al lapicida.

81. Pl. *Hipparch.* 228c.

valors més preuats, i la ὕβρις el més gran error; que tracta de trobar una conciliació amb l'esperit agonal propi de l'aristocràcia i on, en conseqüència, les virtuts cooperatives prevalen sobre les competitives: la mateixa moralitat que informa els poemes hesiòdics i la poesia arcaica, i que contrasta amb els ideals de l'èpos. Les atribucions de les γνῶμαι a figures concretes són, en principi, arbitràries. Si van lligades a savis és, d'una banda, per prestigiar-les, però sobretot perquè la mentalitat grega no admet la creació anònima. Això explica que algunes d'elles estiguin adscrites aquí a un savi, allà a un altre⁸². En general, no tenen el suport d'una història, però les excepcions no són escasses: n'hi ha algunes que van connectades estretament amb petits relats. Podem buscar-ne la causa examinant si existeix algun tret biogràfic que afavoreixi les atribucions particulars, sigui per afinitat o per polaritat: de Periandre, per exemple, és l'aforisme δημοκρατία κρείττον τυραννίδος⁸³ evidentment una elaboració molt posterior al seu suposat autor.

Quant a Pítac, es poden haver aprofitat dades de la poesia d'Alceu per generar sentències o bé, simplement, les sentències han desenvolupat un marc narratiu. Aquestes dues hipòtesis no són, d'altra banda, excloents. Sigui com sigui, el fet és que els relats més significatius del seu βίος —la lluita amb Frinó, la renúncia a terra i riqueses— inclouen proverbis, com més endavant veurem, i també inclouen històries de caire menys important. Per exemple, el matrimoni de Pítac amb una dona del casal dels Pentílides. Aquesta anècdota, de la qual Alceu es fa ressò, serveix per incorporar un tema tòpic pertanyent al folklore, la desigualtat en la unió, sobre el qual existeix una màxima, atribuïda a Cleòbul de Lindos, a més de la que tot seguit esmentarem del savi lesbi: γαμειν ἐκ τῶν ὁμοίων ἐὰν γὰρ ἐκ τῶν κρείττωνων, δεσπότης, οὐ συγγενεῖς κτήση⁸⁴. Cal·límac va utilitzar la de Pítac en un epigrama. En ell, el mitilenès, ja vell, aconsella un jove d'escollir per a les noces una dona de similar bressol i riquesa, en lloc d'una de llinatge superior: τὴν κατὰ σαντὸν ἔλα⁸⁵. Aquest proverbí —diu la Suda s.v.— alguns l'atribueixen a l'oracle pític, altres a Soló, altres a Quiló. També és suggerit vagament per Èsquil en el *Prometeu*⁸⁶, on l'escolí A l'adjudica a Pítac. Plató també fa una al·lusió a aquest refrany, que posa sota

82. El refrany τὸ ἦμισυ τοῦ παντός εἶναι, per exemple, pronunciat per Pítac en renunciar a unes terres i reservar-se'n una petita part, com veurem *infra*, ja apareix a Hesíode (*Op.* 40) —és un dels consells donats a Perses— i Plató també l'atribueix al beoci (*Resp.* 466c). També el contingut de *Op.* 302-3 i 311 coincideix exactament amb dos refranys més, ara posats en boca de Tales: ἀνιαρὸν ἀργία i ἀργὸς μὴ ἴσθι. Són proves que màximes tradicionals van passar a ser atribuïdes als Set Savis.

83. Stob. III 1,172.

84. Stob. III 1,173.

85. Call. *Epigr.* I, v. 12.

86. Aesch. *Pr.* 887 ss.

l'autoria genèrica dels εὐδόξοι⁸⁷. Una glossa de Diògenes Laerci, que cita tot l'epigrama de Cal·límac, ens dóna el motiu del tal consell: εὐγενεστέρα γὰρ αὐτῆ ἢ γυνή, ἐπειδήπερ ἦν Δράκοντος ἀδελφή τοῦ Πενθίλου, σφόδρα κατεσοβαρεύετο αὐτοῦ⁸⁸. Plutarc prossegueix l'explotació del tema amb un relat misogin, un altre τόπος, que revela la desigualtat del casament de Pítac: mentre es trobava atenent els seus hostes, va irrompre enfadada la seva muller i va llençar la taula a terra; davant d'això el savi va proferir una sentència: ἐκάστω τι ἡμῶν κακὸν ἔστιν· ὃ δὲ τοῦμόν, ἄριστα πράττει⁸⁹. Que es tracta d'un tòpic, ho prova que la mateixa anècdota apareix amb protagonistes diferents en un altre lloc plutarqueu⁹⁰. La connexió d'aquest tòpic sobre el matrimoni amb Pítac pot ser casual, però no es pot deixar de banda la possibilitat que aquestes noces fossin considerades desiguals en la poesia d'Alceu, on explícitament se'n fa esment d'una manera crítica⁹¹. També se'n pot cercar l'origen en una mala interpretació de l'insult κακοπατρίδαις: si Pítac era un «mal nascut», per força el seu enllaç amb una pentílida havia de ser desigual.

Context narratiu i refrany popular també es troben lligats en dues històries que demostren la generositat d'ànim de Pítac i que suposen un trencament amb el tradicional «fer mal a l'enemic». Trencament que, d'altra banda, representa a Pítac un anacronisme, més propi de Sòcrates que no pas de l'esímneta⁹². Tanmateix, la renúncia a la venjança de sang sí que constitueix un fruit del nou esperit que sorgeix de la crisi de l'època arcaica, producte del qual és també la γνώμη, atribuïda a Pítac, τὰς νίκας ἄνευ αἵματος ποιεῖσθαι⁹³: quan Alceu va caure en mans del seu enemic, el qual tant havia atacat en els seus poemes, aquest el va deixar lliure i va dir συγγνώμη τιμωρίας αἰρετωτέρα⁹⁴. Aquesta actitud es repeteix davant de l'assassí del seu fill Tirreu⁹⁵: els de Cime li havien fet a mans el criminal, però ell el va deixar anar, tot pronunciant una sentència similar: συγγνώμη μετανοίας κρείσσω⁹⁶. Aquest comportament contrasta amb les invectives

87. Pl. *Lg.* 773.

88. D.L. I 81.

89. Plu. *Mor.* 471 B.

90. Plu. *Mor.* 461 B: Sòcrates i Xantipa són el matrimoni; en lloc dels hostes anònims hi ha Eutidem.
91. A. fr. 70, 6 V.

92. Aquest anacronisme, tenyit d'intenció anti-tirànica, es repeteix en un passatge platònic (Pl. *R.* 335e): no són Simònides, Bias o Pítac, que han afirmat que cal fer bé a l'amic i mal a l'enemic, sinó Periandre, Pèrdicas o Ismèniades de Tebes.

93. D.L. I 77.

94. D.S. IX 12,3. També un tal Heràclit ho conta (D.L. I 76) variant mínimament el refrany: συγγνώμη τιμωρίας κρείσσω.

95. El nom varia en un altre relat, però no la seva mort violenta. Neant, que així l'anomena Llucià (*Ind.* 12), va robar la lira d'Orfeu del temple d'Àpol·lo de Lesbos, a on havia arribat arrossegada pel mar. En fer-la sonar, va atreure uns gossos que el van devorar.

96. Pàmfila, *FHG* III 521 *apud* D.L. I 76.

llençades per Alceu, algunes d'elles especialment violentes en el sentit més literal del terme, com el jurament solemne de matar els adversaris⁹⁷ o les al·lusions a la lapidació i altres càstigs sagnants⁹⁸. Tornem a trobar, per tant, com succeïa amb el Pítac limitador de la beguda, una caracterització del σοφός inversa a l'apareguda a la poesia alcaica.

2. *Ἀνδρεία ἰ μῆτις*

Pítac, un σοφός, un heroi cultural, comparteix algunes característiques amb la figura també molt antiga de l'heroi guerrer, però així mateix els separen profundes diferències. Menelau, Aquil·les o Hèctor demostren la seva ἀρετή a la guerra i a l'assemblea⁹⁹. La βίη és la seva qualitat principal, que els separa dels homes per acostar-los als déus i també, en ocasions, per apropar-los a les bèsties. Les gestes les acompleixen joves, perquè la mort dels guerrers sovint arriba aviat i no els permet la vellesa. Aquesta mort, com a estroncadora del millor dels grecs, serà tràgica i penosa, però al mateix temps determinarà la immortalitat del seu κλέος, en forma de culte heroic i de cant èpic. L'èxit incomplet, la gesta generadora de desgràcies, la força incontrolada que abat l'enemic sense remissió, però que a voltes es gira sobre un mateix o els seus, també caracteritzen l'heroïcitat del guerrer. Acció guerrera i acció política estan, tant en els herois homèrics com a Pítac, indissolublement unides. Pítac també excel·leix en la guerra, el valor és així mateix virtut seva¹⁰⁰, però no utilitza com a arma la força, sinó la μῆτις. El seu rebuig de l'ús de la força s'exemplifica en la sentència abans esmentada sobre la victòria sense violència. Pítac és molt més a prop d'un altre model heroic també present a l'èpica: aquell que no diu sempre el que pensa, que es val d'enganys i paranys per obtenir la seva meta, que és tremendament eficaç sense necessitar, per això mateix, demostrar-se excessiu, que és útil als que l'envolten, que arriba a vell i té una mort sense importància en el conjunt de la seva biografia. Evidentment la figura que encarna totes aquestes qualitats i personifica la intel·ligència astuta de la μῆτις és Ulisses, representant d'un altre tipus d'heroïcitat: ell constitueix el model més proper a Pítac. La gesta guerrera de què ara ens ocuparem ens ho demostra.

En el decurs dels enfrontaments entre atenesos i mitilenesos pel domini de la ciutat de Sigèon, en la regió de la Tròade, va tenir lloc, segons conta la tradició, un curiós combat singular entre els caps d'ambdós exèrcits,

97. A. fr. 129, 14-20 V.

98. A. fr. 68, 298 i 143 V.

99. Aquest és l'ideal de perfecció heroica a Homer. Cf. *Il.* IX 440 ss.

100. D.S. IX 11, 2 [Πιπταχός] ... κατὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις ὑπεροχὴν ἀνδρείου.

Frinó i Pítac, que va acabar amb la mort de l'atenès¹⁰¹. Estrabó i Diògenes Laerci en són les fonts principals, però també n'existeixen altres referències menors¹⁰². El relat més antic sobre la guerra ens el proporciona Heròdot¹⁰³. La seva *Història* parla del llarg conflicte entre les dues ciutats d'Atenes i Mitilene, que, com a mínim, es va estendre des d'aproximadament el 607/6, data de la mort de Frinó, fins al darrer terç del segle VI, quan Hegesístrat, fill de Pisístrat i de l'argiva Timonassa, manava les tropes ateneses que defenien Sigèon dels mitilenesos. La narració d'Heròdot no presenta divergències respecte a les d'Estrabó i Diògenes, però no recull el combat entre Pítac i Frinó. En canvi, recorda que Alceu va salvar la vida abandonant les seves armes, fet que Plutarc li retreu. Estrabó explica que, en el context de la contesa per Sigèon, els atenesos van enviar un olímpionica, Frinó. Pítac, que havia salpat per fer-li front, va mantenir les hostilitats, però la situació li era adversa —en alguna escaramussa desfavorable als mitilenesos, Alceu va llençar les seves armes per fugir millor—, quan llavors el cap de l'exèrcit atenès va desafiar-lo a un combat singular. La lluita entre els dos campions es va decidir per un parany del lesbi: va immobilitzar-lo amb una xarxa de pescar i el va matar. La guerra, de tota manera, va continuar fins a l'arbitratge de Periandre.

Diògenes Laerci dóna més o menys la mateixa versió que Estrabó, si bé d'una manera més concisa. Hi afegeix, no obstant, alguns detalls: l'esdeveniment és situat abans de l'ascens de Pítac al govern de Mitilene (precisament aquest èxit militar, segons Diògenes, propicia que els seus conciudadans li confiïn el poder)¹⁰⁴; presenta Frinó com a vencedor a Olímpia en la prova del pancraci; i, per últim, qualifica amb un adverbí (λαθραίως) l'acció que Pítac va preparar contra el seu contrincant, la qual cosa explica el seu caràcter d'estratagema enganyosa.

En tots els relats abans esmentats destaca el comportament heroic de Pítac: és el cap de l'exèrcit i quan les coses van mal dades accepta amb valor el desafiament del cabdill enemic i el venç. La forma d'aquesta victòria és per a la nostra finalitat especialment interessant. La iniciativa del combat singular parteix de Frinó, el cap de l'exèrcit i el primer guerrer dels atenesos, tot un vencedor olímpic, potser com a pancratiasta, espe-

101. El grau de certesa històrica subjacent en els relats del duel és evidentment impossible d'esbrinar i, d'altra banda, establir-lo no constitueix l'objectiu d'aquest treball.

102. D.S. IX 12,1; Plu. 858 A; Suda P 1659; Hieron. (Euseb.) *Chron. a Abr. Ol.* XLIII p. 986b (2, 91 SCHÖNE); *Schol. Aesch. Eumen.* 398; Val. Max. VI 5, ext. 1; Polyæn. I 25; Fest. 397.

103. Hdt. V 94 s.

104. En canvi, Aristòtil (*Pol.* 1285a 30), que coneix la totalitat de l'obra d'Alceu, i Dionís d'Halicarnàs (V 73,3) afirmen que Pítac va ser escollit pels mitilenesos per lluitar contra els exiliats, menats per Alceu i el seu germà Antimènides.

cialitat on la força bruta i la destresa són indispensables¹⁰⁵. Al davant es troba Pítac, que ha de ser la seva víctima. No ha dut a terme cap gesta digna de l'esment dels narradors, ni tampoc és qualificat per la seva força física, però li fa front amb un parany: corre cap a ell portant d'amagat sota el seu escut una xarxa (λαθραίως)¹⁰⁶ o un ormeig de pescador (άλιευτικήν σκευήν)¹⁰⁷. Aquest estratagema, aquest engany, seran fatals per a Frinó. Pítac l'envolta amb la xarxa (περιέβαλε)¹⁰⁸ i el deixa immobilitzat: és mort amb un trident i una daga (τῆ τριαινή δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ)¹⁰⁹, malgrat que és vigorós i enorme (ῥωμαλέον καὶ μέγαν)¹¹⁰. El caçador caçat o, per expressar-ho amb el mateix vocabulari, qui havia de ser la pesca ha esdevingut el pescador.

La intel·ligència astuta que guia l'acció de Pítac és el que els grecs denominen μῆτις. Aquestes són les característiques essencials que es reflecteixen en el duel de Pítac i Frinó. En primer lloc, l'oposició entre l'ús de la força i el recurs a la pròpia μῆτις. L'èxit es pot aconseguir amb la superioritat física o bé «par l'utilisation de procédés d'un autre ordre, dont l'effet est précisément de fausser les résultats de l'épreuve et de faire triompher celui qu'on pouvait tenir à coup sûr pour battu»¹¹¹. La μῆτις actua en una situació incerta i ambigua, on dues forces antagoniques s'enfronten i ambdues poden sortir-ne victorioses. Però qui la posseeix està vigilant el que passa en el present i també allò que succeirà en el futur, amatent a aprofitar l'ocasió. Una sentència atribuïda a Pítac aconsella justament el domini del moment oportú, καιρὸν γνῶθι¹¹², i una altra, la previsió de les adversitats, συνετῶν μὲν ἀνδρῶν, πρὶν γενέσθαι τὰ δυσχερῆ, προνοῆναι ὅπως μὴ γένηται¹¹³; i s'ha de remarcar que, dins del conjunt de γνῶμαι dels Set

105. Eusebi de Cesàrea li assigna la victòria en l'estadi a l'Olimpiada 36 (636/5), malgrat que en la llista d'Antigon de Caríst el vencedor en aquella ocasió és un tal Aritamas de Lacònia. Per a PAGE (1959:157 n. 2) «pancratiasta» és més probable per ser *lectio difficilior*: des de l'establiment d'aquesta prova el 648 fins al 492 només s'han conservat quatre o cinc noms de vencedors. De totes formes, l'important per a la nostra anàlisi és que es tracta d'un olímpionica, sigui quina sigui la disciplina en què vencés.

106. D.L. I 74.

107. Str. XIII 1,38.

108. Str. XIII 1,38 i D.L. I 74.

109. Str. XIII 1,38.

110. Plu. 858 A.

111. DETIENNE - VERNANT 1974:19.

112. D.L. I 79 i Stob. III 1,172.

113. D.L. I 78. Aquest refrany tradicional, curiosament posat en boca de Pítac, sembla una explícita resposta al famós poema del seu antagonista que comença ἀουννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν (A. fr. 208 V) [MARZULLO 1975:38]. G. NAGY (1979:42-58) fa esment dels escolis a *Od.* VIII 75 i 77, juntament amb d'altres arguments, per indicar l'existència d'una tradició èpica independent d'Homèr que «contrasted the heroic worth of Odysseus with that of Achilles in terms of a contrast between μῆτις and βίη». Els termes de les parelles de contraris que qualifiquen els dos guerrers

Savis, aquestes són les úniques que es poden incloure en el camp de la μῆτις. Un altre tret és la multiplicitat, la diversitat. La μῆτις no és única, sinó que coneix moltes vies per imposar-se: πολύμητις, πολύτροπος, πολυμήχανος, πολύφρων, són epítets d'Ulisses; ποικίλος anomena Hesíode a Prometeu¹¹⁴; ποικιλόφρων és un qualificatiu que Alceu sembla aplicar a Pítac¹¹⁵. Finalment, la μῆτις «est elle-même une puissance de ruse et de tromperie. Elle agit par déguisement. Pour duper sa victime elle emprunte une forme qui masque, au lieu de le révéler, son être véritable»¹¹⁶. Pítac es presenta com a guerrer enfront d'un guerrer, però a sota és un pescador, que porta un estris molt simples, encara que desconeguts per al seu adversari i, per això, indefugibles¹¹⁷.

El combat singular entre Pítac i Frinó és del mateix tipus dels que trobem a la *Iliada*, on només es coneix la guerra com a conjunt de lluites entre dos guerrers notables¹¹⁸, la qual cosa permet de creure que l'episodi és antic o, com a mínim, que la seva elaboració ha seguit models llegendaris. Però com a contesa única que ha de decidir la guerra entre dos exèrcits, és el duel frustrat entre Menelau i Alexandre, en el tercer cant de la *Iliada*, el paral·lel més proper. Analitzar-lo amb una mica de detall ens serà útil per determinar-ne els punts de contacte, les divergències i, sobretot, per ajudar a imaginar-nos allò que les succintes fonts del duel entre Pítac i Frinó no contenen. La idea del repte sorgeix del troià i és el seu germà Hèctor qui s'encarrega de proposar-la als grecs. Tota l'escena es desenvolupa d'acord amb un ritual estrictament prefixat. Quan Menelau accepta, s'envien heralds per buscar Príam. Ha de ser en presència dels dos caps de la host que s'acompleixi el pacte. El sacrifici i la libació a Zeus, la Terra i el Sol, i el jurament solemne, que després repetiran els dos exèrcits, els fa el rei Agamèmnon. Les condicions del pacte, repetides per Alexandre, Hèctor i Agamèmnon successivament¹¹⁹, són les següents: el vencedor s'endurà Helena i les riqueses vingudes amb ella. Després, Hèctor i Ulisses mesuren el camp on es disputarà la lluita i fan les sorts

σόν ἀνδρεία/σύνεσις, βιάζεσθαι/δόλω μετελθεῖν, σωματικά/ψυχικά, ἀνδρεία/μηχανή καὶ φρόνησις.

114. Hes. *Tb.* 511.

115. A. fr. 69 V.

116. DETIENNE - VERNANT 1974:29.

117. La caça i la pesca són probablement, en origen, model de la μῆτις i caçador i pescador en són el paradigma. En conseqüència, a la seva terminologia pertanyen les armes humanes d'aquesta intel·ligència enganyadora i astuta: xarxes, nanses, paranys, llaços, ceps. Cf. DETIENNE - VERNANT 1974:32 ss.

118. El verb que utilitza Frinó per reptar Pítac (προσκαλοῦμαι) és el mateix amb què Àjax desafia alterosament Hèctor (*Il.* XIII 809), Hèctor ho fa amb Àjax (*Il.* VII 218), o amb el qual Euríal descriu la provocació que llença Laodamant, fill d'Alcínoos, a Ulisses (*Od.* VIII 142).

119. *Il.* III 71-72, 86-94 i 281-291.

per determinar el primer que llençarà la pica. El comportament dels contendents s'ajusta escrupolosament al que ha quedat establert i només la intervenció d'Afrodita trencarà el curs dels esdeveniments. La comparació entre els combats, malgrat la dificultat que representa la desigualtat entre la narració homèrica, molt minuciosa, i les síntesis d'Estrabó i Diògenes, mostra el següent: ambdós tenen l'objectiu de decidir una guerra que té com a causa una possessió discutida, Helena i les riqueses o bé, en l'altre cas, el territori de Sigèon; la sort de la lluita comportarà quedar-se amb la possessió objecte de litigi¹²⁰; només hi participa un campió per bàndol; i, per últim, el desafiament el proposa un dels que hi lluitarà, concretament el que pertany al bàndol que perdrà.

A l'episodi de la *Iliada* és únicament la força dels guerrers el que pot resoldre l'enfrontament: en el món dels herois homèrics, la μῆτις hi ocupa una posició marginal. En canvi, la forma d'actuació de Pítac així com el seu armament i d'altres elements es presenten sovint com a característiques pròpies de l'adolescent a Grècia. En efecte, no és difícil veure incrustacions d'una llegenda de pas de la juvenesa a l'edat adulta en aquest episodi de la biografia de Pítac. P. Vidal-Naquet¹²¹ ja va avançar aquesta interpretació en relacionar amb aquest combat un altre que pertany al mite etiològic de la festa atenesa de les Apatúries: el duel singular entre Xantos, el Ros, rei dels beocis, i Melant, el Negre, substituït del rei ateniès Timòteu, massa vell per a la contesa. En ambdues històries es dirimia un objecte coincident: un territori fronterer disputat tradicionalment per les dues comunitats. Les monomàquies es van resoldre igualment amb un producte de la μῆτις: un engany. Les arts utilitzades per assolir la victòria, doncs, són les típiques de l'etapa de l'efèbia —oposades a les de l'edat adulta, és a dir, les pròpies de l'hoplita—; en el cas del lesbi encara de forma més patent, perquè els estris amb què lluita s'emmarquen dins de les coordenades del pescador/caçador: xarxa i punyal, armes lleugeres. En la llegenda atenesa, el vencedor, Melant, es converteix en rei de la ciutat. En això les fonts sobre Pítac no són explícites amb l'excepció de Diògenes Laerci: la resta connecten la victòria no amb l'accés a la direcció de Mitilene, sinó amb la concessió d'un territori, present, de tota manera, que s'adiu amb la dignitat reial. Així doncs, el seu pas reeixit a l'edat adulta comença amb la posició preeminent al davant de la seva ciutat.

Les fonts que ens parlen del duel entre Pítac i Frinó no mantenen divergències importants. Les dues principals, Estrabó i Diògenes, són molt semblants; provenen potser d'una font comuna, si no és que la primera

120. En rebutjar el trofeu de guerra, com veurem *infra*, Pítac demostra una actitud molt diferent de la dels guerrers homèrics.

121. VIDAL-NAQUET 1983.

deriva de la segona. Tampoc Heròdot manté amb els anteriors contradiccions significatives¹²². Estrabó, pel que sembla desprendre's de les seves pròpies paraules, segueix Demetri d'Escepsis en lloc de Timeu. Fa cinquanta anys D. Page va afirmar que «the poems of Alcaeus were presumably the principal ultimate source of their information»¹²³ i va considerar que els fragments 306 f i 167 V fornien indicis suficients com per considerar la seva proposta bastant fonamentada pel que fa al combat singular. Al nostre parer, i donat l'estat dels textos esmentats, és possible que Frinó tingués un paper en algun cant alcaic, potser en una arenga guerrera; i que Periandre aparegués al poema del qual el fr. 306 f és comentari, encara que això és més difícil de justificar; quant al duel entre Pítac i Frinó, malgrat l'absència de cap mena de suport textual, no es pot descartar que hagi estat al·ludit per Alceu amb intenció deletèria. La primera caracterització de Pítac com a individu de μητις s'ha d'atribuir, sense dubte, al poeta lesbi. A Alceu, Pítac hi apareix enganyant els seus companys i dient-los paraules no sinceres (A. 129 V)¹²⁴ o trencant un jurament que els unia (A. 129, 167, 298 V), actes, tots ells, típics d'aquest tipus d'intel·ligència. I aquesta caracterització encara seria més clara si l'individu atacat en el fr. 69 V fos l'esimneta. Els lidis donen a l'heteria d'Alceu una forta suma de diners per conquerir una ciutat¹²⁵, sense que n'hagin rebut mai un favor i ni tan sols coneixent-los. Aquestes dues expressions, reforçades per la reiteració de negacions, palesen una actitud generosa, que contrasta amb la de la persona blasmada: algú del grup va actuar astutament, tot esperant passar desapercebut. El subjecte de qui es parla, segons la hipòtesi més versemblant i estesa entre els estudiosos, és Pítac: ell pertanyia al mateix grup que Alceu, va abandonar-lo i es va passar al bàndol contrari. El personatge és definit com una guineu (ὡς ἀλώπα, v.6), ple d'astúcies i paranys (ποικιλόφρων, v. 7). La μητις és variable, i per això apareix ποικίλος en aquest compost, molt similar als epítets d'Ulisses πολύφρων i ποικιλομήτης. L'individu posseïdor de μητις controla la situació preveient el que ha de succeir (v. 7) i, per últim, intenta quedar amagat i passar desapercebut (ἤλπετο λάσην, v. 8). La guineu actua individualment i es mou només pensant en el seu profit¹²⁶, sense

122. Sobre el presumpte desacord en les cronologies que presenten els dos relats, cfr. BROUWERS 1929, WILL 1955:381-391 i PAGE 1959:152-8.

123. PAGE 1959:152 s.

124. D'engany potser s'acusa també el subjecte d' A. 68, 2 V, que podria tractar-se un cop més de Pítac: οὐκ ἄ[π]αταίσει. Aquesta hipòtesi, però, no es pot demostrar.

125. Més que la localitat d'Ira, una de les set famoses ciutats de l'illa de Lesbos, es tracta probablement de la mateixa Mitilene, perquè πόλις, a Alceu, sense l'especificació de cap nom, es refereix normalment a aquesta ciutat. Cf. PAGE 1959:227 i DEGANI - BURZACCHINI 1977:200.

126. Tret propi de la guineu és el guany (κέρδος). Més endavant veurem com Pítac se separa diametralment d'aquesta imatge: excel·leix per la seva ἀσυλαργία.

comptar per res amb l'interès dels ἔταιροι¹²⁷. Tot això s'ajusta al que sabem de Pítac per l'obra d'Alceu. A més, des del punt de vista formal, tampoc no hi ha cap objecció perquè sigui Pítac l'atacat, ja que, com sembla la norma, en els versos del seu enemic sempre es parla d'ell en tercera persona¹²⁸. D'altra banda, però, no en tenim l'evidència: podria tractar-se d'algun altre desertor o de Mírsil, donat que la imatge de la guineu escau tradicionalment al tirà¹²⁹.

Un comportament com aquest no té cabuda a l'èpica. Ni una sola comparació homèrica utilitza la guineu. En l'època d'Alceu i en els cercles aristocràtics, el model d'Ulisses, simbolitzat per aquest animal, continua sense adir-se al codi ètic dels nobles. L'ús que en fa Alceu, doncs, té evidentment una intenció deletèria, conscient que per al seu auditori era un paradigma execrable. Més endavant, en canvi, aquesta mentalitat, tot i mantenir-se encara vigent es mostra amb fisures: lleialtat, punt d'honor, sinceritat, amistat, són virtuts tan elogiades com denigrats ho són l'afany de lucre o la duplicitat de paraula¹³⁰, però al mateix temps es reconeix que l'ús de l'astúcia obre les portes al triomf¹³¹.

De tota manera, en el quadre de valors i conductes de l'home grec, la μῆτις no arribarà a ocupar, ni de bon tros, un lloc predominant: continua sent un tipus d'intel·ligència escaient només per a determinades activitats i figures. Entre elles destaquen tres dels Set Savis: Periandre, Pítac i Soló. La coincidència dels tres és reveladora per la seva condició de governants: sembla que la μῆτις escau perfectament a l'home encarregat de dirigir la ciutat¹³². Quant als altres integrants d'aquest grup de σοφοί,

127. Ja en el terreny de les hipòtesis, el matrimoni de Pítac amb una filla del clan dels Pentilides, un dels punts de la crítica d'Alceu (frs. 70, 6 i 75, 10 V), podria ser interpretat pel poeta com una acció d'astúcia adreçada a l'obtenció del poder a Mitilene, tema que més endavant recollirà la col·lecció teognídia (Thgn. 183 ss. i 1109 ss.).

128. Cf. RÖSLER 1980:181 ss.

129. Per exemple, Soló fr. 11, 5-9 W (=fr.8 D), una amonestació als atenesos perquè van donar una guàrdia personal al tirà i van caure així en l'esclavatge de la tirania: tothom es considera molt intel·ligent i «camina amb pas de guineu» (v.5), però la multitud té el cap buit i fa cas de les paraules d'un encara més astut, el tirà, el qual supera en astúcia els qui es creuen guineus. L'adjectiu amb què Soló al·ludeix Pisístrat, αἰμύλος, l'aplica Hesíode a les paraules que Zeus pronuncia per seduir enganyosament Metis i devorar-la (*Tb.* 889-890).

130. Fins i tot al mateix Pítac Diògenes Laerci li atribueix un poema —sens dubte d'autor molt més tardà— contra els qui tenen un doble discurs al cor. Cf. nota 77.

131. Paradigma d'aquesta contradicció és la col·lecció teognídea. Cf. Thgn. 67, 77-78, 91-92, 1082c-f, 1113-4, d'una banda, i 213-218, de l'altra, on s'aconsella de practicar amb els amics l'actitud del pop, un altre animal símbol de la μῆτις.

132. Pisístrat n'és un altre exemple. La manera d'aconseguir el poder per dues vegades, fingint un atemptat per obtenir una guàrdia personal (*Arist. Pol.* XIV 1), i, després de la seva primera expulsió, recuperar-lo fent-se acompanyar d'una falsa Atena dins de la ciutat (*Arist. Pol.* XIV 4), així com el parany que va posar als atenesos per despullar-los de les seves armes (*Arist. Pol.* XV 3-5), són, des de qualsevol punt de vista que es miri, accions de μῆτις.

en canvi, la situació és molt diferent. L'absència de sentències o actuacions que demostrin una influència de la *μητις* és gairebé total. Només n'hem pogut trobar aquestes: Bias (o bé Pítac) va convèncer Cresos, gràcies a un enginyós ús de la paraula, perquè no atacés les illes gregues; també el mateix savi, Bias, va enganyar el rei lidi Aliates quan aquest assetjava la seva ciutat, Priene, deixant escapar un parell de mules ben grasses, perquè els enemics es pensessin que els sobraven els aliments; per últim, es deia que Tales es va enriquir preveient una bona collita d'olives i llogant molins d'oli a baix preu¹³³. Els comportaments astuts i enganyosos, al contrari, són cabdals en les biografies dels tres savis esmentats. La gesta més important de Soló, segons Diògenes Laerci¹³⁴, va ser la conquesta de Salamina. Com que a Atenes estava prohibit el solament de l'illa sota pena de mort, es va fer passar per boig i va recitar una elegia per exhortar els atenesos a prendre les armes¹³⁵. L'estratagema tramat per recuperar Salamina de mans dels megaresos va consistir igualment en un engany. Aquest és el relat que ens en fa Plutarc¹³⁶. Soló va enviar un home a l'illa que, fent-se passar per boig, va dir als megaresos que si es volien apoderar de les dones més importants d'Atenes anessin amb ell a Còlias, on estaven celebrant sacrificis al temple de Demèter d'aquest promontori. Mentrestant, Soló les va fer sortir i va ordenar als joves que encara no tenien barba (τοὺς μηδέπω γενειῶντας) de disfressar-se amb els vestits, les cintes i el calçat d'elles, tot portant punyals amagats (ἐγχειρίδια κρυπτά), i d'anar-se'n a jugar i ballar vora el mar. Quan van arribar els de Mègara, els joves atenencs van treure els seus punyals i els van matar tots. Llavors, fent vela a l'instant, es van apoderar de Salamina. Es repeteixen en l'episodi, per tant, elements típics del pas de l'adolescència a l'edat adulta: disputa entre dues ciutats d'un territori fronterer, utilització de les arts bèl·liques dels efebs (punyals, enganys) i transvestisme femení. Soló, un cop va rebre el poder dels atenesos, va enganyar les dues parts enfrontades de la ciutat per tal de salvar-la: va prometre d'amagat als pobres el repartiment de terres, als rics la confirmació dels crèdits¹³⁷.

Soló i Pítac, juntament amb d'altres σοφοί, comparteixen un altre tret estrany a la tipologia de l'heroi guerrer: la longevitat. Llucià l'explica irònicament ἐπεὶ δὲ καὶ φιλόσοφοι καὶ πάντες οἱ περὶ παιδείαν ἔχοντες, ἐπιμέλειάν πως καὶ οὗτοι ποιούμενοι ἑαυτῶν¹³⁸. Diu ell mateix que Pítac, com

133. Respectivament, Hdt. I 27; 140 i D.L. I 26.

134. D.L. I 46.

135. Plu. *Sol.* VIII 1-3.

136. Plu. *Sol.* VIII 4-6.

137. Fànias de Lesbos *apud* Plu. *Sol.* XIV 2.

138. Luc. *Macr.* 18.

Tales i Soló, va morir als cent anys¹³⁹, o, segons Diògenes¹⁴⁰, passada la setantena, i vell, sense més precisió erudita, ens el descriu Cal·límac¹⁴¹. Ancians moren Bias¹⁴², Periandre¹⁴³, Cleòbul¹⁴⁴, Misó¹⁴⁵ i Epimènides, el més longeu de tots, que va atènyer els cent cinquanta —segons algú— o els tres-cents que afirmaven els mentiders cretencs¹⁴⁶. Pel que respecta a la μητις de Periandre, també algunes de les seves accions en són un clar producte. Per exemple, la forma en què va despullar de les seves joies i vestits les dones corínties¹⁴⁷ i, sobretot, la μηχανή que va dur a terme per amagar la seva tomba¹⁴⁸.

Per què la nova categoria de l'heroi cultural, a la qual Pítac, Periandre i Soló pertanyen, es troba tan sovint revestida amb aquesta forma d'intel·ligència? Per què s'escull per a ells el model heroic del qual Ulisses és paradigma i no el d'Aquil·les? Per què aquesta representació de Pítac en els versos d'Alceu, de caràcter netament blasfematori i destructiu, s'aprofita per formar part important d'una llegenda encomiàstica com la del savi mitilenès? D'una banda, hem de tenir en compte la presència constant de la μητις en els mites de sobirania¹⁴⁹. Però això no sembla suficient per explicar-ne la recurrència en tirans i governants. La resposta s'ha de buscar en les noves condicions històriques en les quals operen les llegendes d'aquests σοφοί. Des de finals del segle VII i durant el VI, té lloc a Grècia un període de crisi que afecta tots els aspectes de la ciutat i posa en perill la cohesió del cos social: es comença a contestar el monopoli aristocràtic de la ciutat. Els sistemes oligàrquics, hereus de les antigues monarquies que dominaven arreu, són qüestionats i pressionats. En un context així, la capacitat intel·ligent designada com μητις, sempre amb l'objectiu de l'eficàcia pràctica, per força ha de ser més útil per apaivagar els conflictes que amenacen la ciutat que no pas les qualitats de l'heroi d'una sola peça, fort i violent, però incapaç de cedir, d'emmotllar-se en un àmbit diferent del seu propi. El resultat de la hipotètica oposició en algun poema èpic d'Ulisses i Aquil·les és, després de molts segles, el triomf del primer.

139. Luc. *Macr.* 19.

140. D.L. I 79.

141. Call. *Epigr.* I 2.

142. D.L. I 65.

143. D.L. I 95 i I 97.

144. D.L. I 93.

145. D.L. I 108.

146. D.L. I 111.

147. Hdt. V 92,2-3.

148. D.L. I 96.

149. DETIENNE - VERNANT 1974:61-103 i 104-125 demostren que és una qualitat imprescindible per a l'exercici de la sobirania.

3. Χρήματα ἰ χῶρα

Adrecem ara la nostra atenció a la conseqüència de la victòria, el regal, i a la seva actitud envers ell, la renúncia. La importància d'aquesta característica a l'hora de concretar la tipologia del nostre savi està assegurada, pel cap baix, per l'extensió relativament considerable amb què es tracta en les fonts. Explica Diodor de Sicília¹⁵⁰ que quan els mitilenesos li van oferir la meitat del territori pel qual havia lluitat, no la va pas acceptar, sinó que la va repartir lliurant a tothom la mateixa part, tot dient τὸ ἴσον ἐστὶ τοῦ πλείονος πλείον. Diògenes Laerci¹⁵¹, que no connecta explícitament l'oferiment dels de Mitilene amb la terra arrabassada als atenesos, presenta una petita variant respecte a l'anterior: Pítac va consagrar aquest tros de terra (ἱερὰν ἀνήκεν), conegut des de llavors com a Πιττάκειος. Sosícrates, citat pel mateix Diògenes¹⁵², hi afegeix que se'n va reservar una petita part i va pronunciar aquesta sentència: τὸ ἡμῖσι τοῦ παντὸς πλείον εἶναι. Plutarc ens en dóna més informació. Parlant de la conveniència per als polítics de rebutjar els honors desmesurats, esmenta alguns exemples d'homes il·lustres: Pítac davant de l'oferiment dels seus conciutadans, només va prendre l'espai que la seva llança podia abastar, «perquè l'honor no ha de ser un sou, sinó un símbol de l'obra, per tal que subsisteixi durant molt de temps»¹⁵³. A *De malignitate Herodoti*¹⁵⁴ Plutarc es queixa del silenci de l'historiador d'Halíarnàs envers la gesta de Pítac en la guerra contra els atenesos per la possessió de Sigeu i conta que els seus paisans li van oferir δωρεάς μεγάλας, però ell va llançar la pica i va declarar que només era digne del petit territori que la seva arma havia aconseguit. Plutarc recorda que fins aleshores es coneixia aquesta terra amb el nom de Πιττάκειον. Estrabó, font principal per a la guerra entre la ciutat lèsbia de Mitilene i Atenes i el combat entre els seus dos caps, no fa al·lusió a cap recompensa oferta a Pítac. Heròdot ni tan sols esmenta l'episodi de Frinó, per bé que parla d'aquesta guerra¹⁵⁵.

L'estudi de les fonts evidencia una estructura bastant clara: una gesta important d'un personatge és agraïda per la col·lectivitat a la qual pertany amb un regal magnífic, que no és acceptat tal com se li ofereix, sinó que és objecte d'algun tipus de reducció. El present és conseqüència d'una acció individual, d'un combat singular com els que descriu l'èpica i té un valor i unes característiques similars als trofeus de guerra homèrics: és

150. D.S. IX 12,1.

151. D.L. I 75.

152. FHG IV 502 (apud D.L. I 75).

153. Plu. Mor. 820 D-E.

154. Plu. Mor. 858 A-B.

155. Hdt. V 95.

una part o la totalitat del botí guanyat que, amb la seva perennitat, fa públic i confirma l'honor de l'heroi¹⁵⁶. La seva naturalesa —χωρίον, χώρα— el converteix en un regal de reialesa, el valor immens del qual propicia la seva conversió en sagrat¹⁵⁷. Diògenes i Plutarc ens transmeten que la terra va ser consagrada per Pítac, és a dir, convertida en un τέμενος, que fins i tot en llur època mantenia el nom de l'heroi fundador. El mot τέμενος no apareix explícitament en les fonts, però no sembla massa arriscat pensar que es tracta efectivament d'un recinte sagrat. La primera part de l'esquema descrit —gesta heroica i regal propi de rei— manté paral·lels evidents amb relats de caire llegendari. Bel·lerofont, per exemple, passa victoriós les proves a què és sotmès per Iòbates, rei de Lícia, que finalment el reconeix com a heroi i li lliura la meitat de la seva dignitat reial i la mà de la seva filla¹⁵⁸. El text homèric remarca que a més «els licis» li van lliurar un τέμενος superior a la resta¹⁵⁹. Quan Alcínous ofereix a Ulisses la seva filla Nausica, hi afegeix també casal i riqueses¹⁶⁰. És possible que això comportés la successió en el tron dels feacis. Uns versos més endavant Ulisses demostrarà davant de tots els feacis fins a quin punt l'heroi és mereixedor d'aquest oferiment en vèncer tot el jovent de l'illa en el certamen atlètic que en honor seu es celebra. La gesta de Pèlops també constitueix una victòria que qualifica el seu protagonista per al matrimoni amb la filla del rei, Hipodamia, i per a succeir Enòmau en el tron dels etolis¹⁶¹. La forma en què Pèlops guanya la cursa de carros, mitjançant un estratagema, accentua una mica més les simetries de ambdues narracions i de les seves respectives funcions. L'actitud de Pítac respecte al trofeu, fruit de la lluita individual, es revela nova: la terra és rebutjada, consagrada o repartida entre el poble¹⁶². El premi de l'un reverteix en la πόλις sencera.

156. FINLEY 1986:144 s.

157. «Le rapport avec les choses religieuses s'inverse: ce n'est pas seulement parce qu'un objet est d'usage religieux qu'il a une valeur, c'est parce qu'il est précieux qu'il peut être objet de consécration» (GERNET 1976:133).

158. *Il.* VI 191-5.

159. Sobre el terme en les tauletes micèniques i a Homer i sobre aquest passatge concret, cf. FINLEY 1984:254 ss. i ARNHEIM 1977:28 ss.

160. *Od.* VII 311 ss.

161. Cf. PÒRTULAS 1991:27.

162. Una interpretació historicista de συνέταξε δὲ ἑκάστῳ κληρώσαι τὸ ἴσον (D.S. IX 12, 1), podria indicar que Pítac va dur a terme alguna mesura del tipus dels ἀναδασμοί i, per tant, va seguir una política semblant a la d'alguns dels seus contemporanis considerats per la tradició posterior com a tirans. Cf. Arist. *Pol.* 1305a; Pl. *R.* 565e, *Lg.* 684d, 736c; Isoc. XII 259 [cit. FINLEY 1984:85 n. 1]. Pot tenir cert interès relacionar la postura de l'esimneta amb aquest tòpic d'actuació de la tirania, però no sembla gens productiu llegir les notícies llegendàries com si necessàriament haguessin d'amagar esdeveniments verídics.

Pítac és destinatari d'un altre valuós present¹⁶³: Cresos, el rei de Lídia, li ofereix riqueses (χρήματα), tantes com vulgui —precisa Diodor de Sicília— del seu tresor (ἐκ τοῦ γαζοφιλακείου); però no les accepta perquè en té el doble de les que voldria, en haver mort el seu germà sense hereu. Plutarc¹⁶⁴ ens transmet també aquesta resposta de Pítac a Cresos, sense esmentar cap oferiment. L'intercanvi de regals és una institució fonamental en molts pobles primitius. «La paraula "regal" ... pot ser presentada com una simple norma en les societats primitives i arcaïques, segons la qual cap home no donava res, fossin béns, serveis o honors, sense rebre ell mateix o els seus parents la recompensa deguda, real o desitjada, immediata o anys després. L'acció de donar, per tant, era sempre, en sentit estricte, la primera meitat de l'acció recíproca, i en constituïa la segona un contra-regal»¹⁶⁵. Així succeeix contínuament en els poemes homèrics —on, dit de passada, cap altre detall de la vida dels herois rep tanta atenció— i així hem d'interpretar el δῶρον de Cresos: com a primera part d'un intercanvi mutu. Per tant, si no és per infligir una ofensa o per trencar uns lligams, el regal mai no es rebutja¹⁶⁶. Tots els regals de Cresos esmentats per Heròdot són correspostos pels seus destinataris i així mateix succeeix si és el rei lidi qui els rep¹⁶⁷. L'exemple més interessant, pel contrast amb l'actitud de Pítac, és el d'Alcmeó, fill de Mègacles. Aquest alcmeònida va actuar com a πρόξενος dels lidis a Delfos i els va ser d'una gran ajuda. Cresos el va fer venir a Sardes i com a recompensa «li regala tot l'or que pugui endur-se'n ell sol d'una única vegada»¹⁶⁸, la qual cosa du a terme d'una manera força enginyosa i ridícula alhora: l'ἀφιλαργυρία no es comptava entre les seves qualitats¹⁶⁹. Pítac, en canvi, declina d'acceptar la proposta del rei. La seva decisió, inusitada en els models llegendaris, encara destaca més perquè l'oferent, Cresos, igual que Polícrates de Samos o els tirans en general, representen al segle V a.C. el paradigma de l'home

163. D.S. XII 2 i D.L. I 75.

164. Plu. 484 B.

165. FINLEY 1986:76. Sobre la importància del regal en la societat homèrica i en l'època arcaica cf. FINLEY 1984:264-278; FINLEY 1986:75-84, 145-51 i 175 ss.; LACEY 1968:44 s.; MUSTI 1987:35 s.

166. D'aquesta manera procedeix Aquil·les davant de l'ambaixada enviada per Agamèmnon i les paraules de Fènix (*Il.* IX 600-605) i Àiax (*Il.* IX 632-642) desaproven el seu acte. Inversament, l'acceptació del regal segella una relació: la ξεινία entre Polícrates i Amasis, per exemple, s'inicia πέμπων δῶρα καὶ δεχόμενος ἄλλα παρ' ἐκείνου (*Hdt.* III 39, 2).

167. Quan els espartans arriben a Sardes per comprar or i Cresos els el regala, immediatament li envien una enorme cràtera de 300 àmfores de cabuda (*Hdt.* I 69-70) i quan lliura a Delfos un immens tresor, els delfis, a canvi, li concedeixen a ell i als lidis προμαντήην καὶ ἀτελείην καὶ προεδρίην καὶ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ αὐτῶν γίνεσθαι Δελφῶν ἐς τὸν αἰεὶ χρόνον (*Hdt.* I 54).

168. *Hdt.* VI 125.

169. La font probable d'Heròdot és la propaganda dels adversaris polítics dels Alcmeònides.

immensament ric¹⁷⁰. Tanmateix, la seva riquesa li és inútil. Els seus afanys d'ostentació i demandes de reconeixement davant dels Set Savis sempre topen amb llur resposta negativa. Soló, el protagonista en el relat més conegut sobre el rei lidi, després de visitar el tresor, no el considera ὀλβιότατος ἀνθρώπων¹⁷¹. Pítac, al seu torn, li rebutja el tresor¹⁷².

Aquesta actitud es pot interpretar des de diferents plans. En primer lloc, la renúncia li evita el possible φθόνος dels déus i dels homes. L'acceptació, des d'aquest punt de vista, esdevindria una prosperitat excessiva, que podria comportar la ruïna, tal com li va succeir, per exemple, a aquest altre paradigma de riquesa material que és Polícrates de Samos. En segon lloc, suposa el rebuig al sotmetiment al rei lidi, perquè un regal tan immensament valuós seria impossible de tornar i, per tant, Pítac restaria convertit automàticament en un súbdit obligat de Cresos. I això succeiria tant si Cresos hagués vist en Pítac un igual, és a dir, un rei o un personatge amb un estatut similar al seu¹⁷³, com si hi hagués vist un individu de rang inferior.

Tant els χρήματα oferts per Cresos, com la terra dels mitilenesos que Pítac converteix en sagrada són regals d'un valor immens i símbols de reialesa: la possessió del tresor i del τέμενος pertoquen a la figura del rei¹⁷⁴. Pítac posseeix, doncs, característiques simbòliques del βασιλεύς heroic¹⁷⁵ —a aquesta conclusió ens porta l'anàlisi seguida fins aquí—, tot i que la seva potencialitat com a monarca és rebutjada per ell mateix. Ara bé, de la mateixa manera que en aquests relats destaquen els trets llegendaris, no es pot negligir un fet que separa substancialment l'actitud de Pítac respecte dels paral·lels mítics esmentats: la contenció, la mesura davant del regal o, fins i tot, el rebuig. Les analogies que hem intentat descriure no serveixen per cercar una interpretació de la renúncia de Pítac. Si el regal del nostre personatge implica uns valors simbòlics heroitzadors que podem qualificar d'antics, la postura de no acceptar el present, de repartir-lo entre els seus conciutadans o de limitar-lo s'emmotlla en unes coordenades històriques més modernes.

L'acumulació de riquesa i la seva exhibició són, des de temps immemorials, elements bàsics del prestigi de l'aristocràcia. L'èxit material forma

170. Cf. Hdt. I 6-94, especialment 50-51.

171. Hdt. I 30.

172. L'episodi del trípede, fiala o copa de Bàticles és il·lustratiu de la contenció de tot el col·lectiu dels Set Savis. Cf. GERNET 1976:100-104.

173. En la mentalitat dels poemes homèrics i hesiòdics són els reis els qui donen les riqueses i reparteixen els botins. Quan Hesíode aplica l'epítet πλουτοδόται als homes de l'Edat d'Or després que esdevinguin esperits venerables, hi afegeix: τοῦτο γέρας βασιλῆιον ἔσχον (*Op.* 126).

174. Cfr. GERNET 1976:135.

175. El seu matrimoni amb una dona de la nissaga reial mitilenesa dels pentílides n'és una altra: βασιλεύς és justament el tractament que se li dona en una cançó popular (*Carm. pop.* 436 PMG).

part de l'ἀρετή del noble i la seva possessió és *conditio sine qua non* per poder-se comportar d'acord amb l'ètica aristocràtica: γένος i πλοῦτος no poden anar separats¹⁷⁶. Per contra, la pobresa és el pitjor dels mals¹⁷⁷. Però en el context històric de la crisi del segle VI, que hem descrit abans, l'ostentació del luxe —la ἀβροσύνη importada d'Orient— i les riqueses dels nobles esdevenen un germen de conflicte en la societat: la seva ἔρις constitueix ara una amenaça per a la πόλις. J.-P. Vernant descriu acuradament aquesta situació: «il vient un moment où la cité rejette les conduites traditionnelles de l'aristocratie tendant à exalter le prestige, à renforcer le pouvoir des individus et des γένη, à les élever au-dessus du commun. Sont ainsi condamnés comme démesure, ὕβρις, au même titre que la fureur guerrière et la recherche dans le combat d'une gloire purement privée, l'ostentation de la richesse, le luxe des vêtements, la somptuosité des funérailles, les manifestations excessives de la douleur en cas de deuil, un comportement trop voyant des femmes, trop assuré, trop audacieux de la jeunesse noble»¹⁷⁸. La noblesa, però també els altres, han de cedir en determinats àmbits per tal de retrobar l'equilibri de la πόλις. El camí escollit és el de la contenció general, la σωφροσύνη¹⁷⁹. El nou ideal, desconegut absolutament en la psicologia dels herois de l'èpica, esvaeix les diferències entre els ciutadans per apropar-los i unir-los com a membres d'una sola família. La finalitat de la contenció és del tot pràctica, serveix perquè no es desintegri el cos social, perquè tothom continuï tenint el paper que per naixença li pertoca, perquè *mutatis mutandis* l'aristocràcia mantingui el seu predomini, no sense limitacions, sobre el δῆμος¹⁸⁰. Els termes amb què Diodor de Sicília comenta l'ἀφιλαργγυρία de Pítac fan ressaltar aquest sentit pràctic¹⁸¹. La bondat o maldat d'aquesta actitud es jutja exclusivament des del punt de vista del profit polític i econòmic; renunciar al regal li reporta beneficis (ἀσφαλεία, δόξα) que li permeten d'assegurar la seva posició. Una excessiva abundor, en canvi, comportaria sens dubte una reputació negativa i la posterior pèrdua dels regals. Precisament, l'actitud de renúncia de Pítac abasta la totalitat del que en els poemes homèrics —model heroic de l'aristocràcia— constitueix la riquesa: el tresor i la terra.

176. Hes. *Op.* 313, πλοῦτῳ δ' ἀρετὴ καὶ κῆδος ὀπηδεῖ; Pi. *P.* III 110-111, εἰ δέ μοι πλοῦτον θεὸς ἄβρον ὀρέξαι, / ἐλπίδ' ἔχω κλέος εὐρέσθαι κεν ὑψηλὸν πρόσω.

177. Thgn. 173-4 W.

178. VERNANT 1983:60.

179. Cf. Thgn. 614 i Pi. *P.* II 34.

180. Soló fr. 6 W.

181. D. S. IX 12, 1, μετῶν γὰρ ἐπιεικεία τὸ πλεῖον, οὐ κέρδει, σοφῶς ἐγίνωσκεν· τῇ μὲν γὰρ ἰσότητι δόξαν καὶ ἀσφάλειαν ἀκολουθήσειν, τῇ δὲ πλεονεξία βλασφημίαν καὶ φόβον, δι' ὧν ταχέως ἂν αὐτοῦ τὴν δωρεὰν ἀφείλαντο.

Així doncs, el clixé de Pítac que compon Alceu en el conjunt de la seva obra —una persona que atempta contra el seu grup i contra tota la comunitat mogut per ànsies de glòria i de poder, i per això descrit amb símils que palesen la seva voracitat—¹⁸², es distancia diametralment de la caracterització encomiàstica. Aquests trets de blasme els trobem més tard aplicats als tirans: en la mentalitat política grega dels segles V i IV són, per definició, grans acumuladors de riquesa i poder; *πλεονεξία*, *φιλοτιμία*, *φθόνος*, són termes que els defineixen. Els tirans es van investir o van ser caracteritzats —la distinció no és important a efectes d'establir la seva tipologia— de certs atributs reials entre els quals es compten la possessió i distribució de riquesa¹⁸³. Pítac, per tant, amb el seu rebuig dels regals se separa també del model tirànic. De tota manera, la coincidència entre alguns dels tòpics negatius sobre el tirà recurrents a l'època clàssica i el retrat alcaic, no pot ser casual: Alceu és el primer a criticar un tirà i en ell es troba probablement l'origen remot de la imatge d'aquest personatge en la propaganda anti-tirànic posterior.

Naturalment, la postura de contenció respecte a la riquesa és un tret habitual del conjunt de personatges de l'època arcaica que conformen els models grecs de saviesa, especialment dels governants i legisladors. Per exemple, contra l'extravagància dels funerals —una de les celebracions socials on l'aristocràcia feia més ostentació de la seva riquesa— van legislar Carondas de Catània¹⁸⁴, Soló d'Atenes¹⁸⁵ i Licurg, el qual va fixar a Esparta un funeral extremament simple, prohibint d'enterrar res amb el mort i limitant els dies de dol, entre d'altres disposicions¹⁸⁶. Soló, un dels integrants invariables en la llista dels Set Savis, a més de regular els dols i sacrificis de les dones —interdicció de matar un bou sobre la tomba o enterrar amb el cos més de tres vestits— va establir tota una sèrie de normes que restringien els que havien de ser costums de les aristòcrates i que eren jutjats com a excessius pel comú dels ciutadans: sortir fora de la ciutat amb més de tres vestits, portar viandes o beguda per valor de més d'un òbol. No menys interessant és la llei que reduïa els premis en els jocs atlètics: cent dracmes per al vencedor en els Ístmics, cinc-centes per a l'olimpionica i anàlogament per als altres¹⁸⁷. Tornem a trobar, per tant, que es restringeix una activitat reservada a la noblesa i utilitzada per

182. Cf. FILENI 1983.

183. Cf. GERNET 1976:344-359, sobre les peculiaritats de les aliances matrimonials dels tirans; PETRE 1975 sobre l'apropiació de temes reials per part dels tirans i p. 565 s., especialment, pel que fa a l'acumulació i repartició de riquesa; i YERLY 1992:3-32.

184. Stob. XLIV 24.

185. Plu. Sol. XXI 5.

186. Plu. Lyc. XXVII 1-4.

187. D.L. I 55 i Plu. Sol. XXIII 3. Cf. PLEKET 1976:48-89.

membres d'aquest grup per demostrar la seva ἀρετή dins del seu cercle social, com a virtut agonal que és, però que sobretot servia per diferenciar-se dels que no hi participaven. Quiló de Lacedemònia, un altre integrant dels Set, aconsella no dependre massa en els casaments: γάμον εὐτελῆ ποιῆσθαι¹⁸⁸. I les prohibicions de Periandre de Corint de comprar esclaus o de restar a l'àgora sense fer res, que segons els antics anaven adreçades a impedir que els ciutadans es revoltessin contra ell¹⁸⁹, podrien ser interpretades, així mateix, com a mesures contra el luxe excessiu¹⁹⁰. Les lleis de Soló contra l'ociositat tenen una motivació idèntica, i recorden, com les de Periandre, la interdicció de Pisístrat d'establir-se a la ciutat, la qual cosa reforça l'afirmació que esimnetes, com Soló i Pítac, i tirans com Periandre sorgeixen de condicions anàlogues i actuen, així mateix, de forma anàloga. També Zaleuc, legislador llegendari dels locris epizefiris, va defensar principis morals severos tant en política com en la vida privada¹⁹¹ i va limitar el luxe i ostentació de les dones: una dona lliure no podia portar més d'una acompanyant excepte quan estava borratxa, no podia dur or ni ornaments, excepte si era hetera¹⁹². Pisístrat, tirà d'Atenes, comptava entre les seves qualitats la generositat, perquè avançava diners als pobres per als seus treballs, i no la πλεονεξία¹⁹³. Un exemple més modern ens el forneix Cleòmenes, rei d'Esparta a principis del segle V, que revela una actitud paral·lela a la de Pítac: és objecte d'ofertaments generosos, que rebutja amb fermesa, per part de dos tirans, Meandri de Samos, el successor de Polícrates, i Aristàgoras de Milet¹⁹⁴, i, perquè no puguin corrompre ningú, els expulsa d'Esparta. Epimènides de Creta no va acceptar cap recompensa per haver purificat Atenes de la sutzura dels alcmeònides¹⁹⁵. I aquesta limitació del guany i la riquesa també es reflecteix en algunes γυνῶμαι atribuïdes a algun dels Set Savis en

188. D.L. I 70 i Stob. III 1,172.

189. Nic.Dam., *FGH* 90 F 58.

190. La contalla d'Heròdot (V 92 η, 2-4) sobre com el tirà de Corint va despollar totes les dones de la ciutat, mitjançant un engany, per cremar els vestits per a la seva esposa morta, podria haver estat generada per alguna norma limitadora del luxe (cf. MOSSÉ 1969:33; GARCÍA GUAL 1989:127 s.).

191. Plb. XII 16; D.S. XII 20, 3; Ath. X 429a i Ael. *Var.* XIII 24.

192. D.S. XII 20-21.

193. Arist. *Atb.* 16 fa una descripció idíl·lica del govern de Pisístrat («la vida en temps de Cronos»), molt allunyada de la caracterització tòpica del tirà despòtic. Les similituds amb els fragments conservats sobre Pítac del llibre IX de D.S. —ambdós eviten disputes entre els ciutadans i busquen la pau per a la ciutat, són φιλόνητοι i συγνομονικοί, l'un reparteix un territori, l'altre fa préstecs— mouen a pensar en la possible existència d'un model *standard* descriptiu aplicat a governants il·lustres.

194. Hdt. III 148 i V 51.

195. Plu. *Sol.* XII 12.

l'antologia d'Estobeu. En boca del mateix Pítac se'n posen dues: ἄπληστον κέρδος ἰκτῆσαι ἴδια, amb un contingut similar a la sentència de Periandre κέρδος αἰσχρόν οὐκ ἔστιν ἀλλὰ λυπήσει, τὸ δὲ αἰεὶ. I també Tales adverteix sobre la forma en què s'adquireix el guany: μὴ πλούτει κακῶς. En definitiva, tots aquests pensaments són solidaris dels versos de Teognis¹⁹⁶:

πολλούς τοι κόρος ἄνδρας ἀπώλεσεν ἀφραίνοντας·
γνῶναι γὰρ χαλεπὸν μέτρον, ὅτ' ἔσθλα παρῆ.

4. *Epíleg*

A finals del segle VIIè i primera meitat del VIè apareixen a algunes πόλεις gregues uns personatges anomenats, a voltes indistintament¹⁹⁷, τύραννος, αἰσυμνήτης, διαλλακτῆς, μόναρχος, que, malgrat les diferències de nom, van dur a terme històricament funcions anàlogues. Procedien dels mateixos vells grups que durant segles havien dominat la comunitat, però el seu poder era totalment nou. Hi havien accedit amb el suport d'un col·lectiu ampli, encara que fos amb l'ús de les armes, i el seu govern estava compromès amb la ciutat sencera, amb els κακοί i amb els ἔσθλοί de què parlen Soló i Teognis en les seves elegies. Són, en aquest sentit, els primers polítics moderns de Grècia: àrbitres i mitjancers en ciutats dividides, destructors sovint de l'antic ordre directament o indirecta. La seva acceptació és difícil, perquè el seu *status* no té precedents clars ni en la història ni en la llegenda grega. Per això, tot i la seva modernitat, són legitimats —per ells mateixos, per la tradició o per ambdós— amb atributs antics, els propis de reis i herois, únics models amb els quals es podien comparar.

Aquest procés prestigiador, que potser té els seus fonaments en la història¹⁹⁸, va conformar sens dubte les biografies llegendàries de Pítac, Soló o Periandre: els mecanismes que els converteixen en σοφοί passen per l'adquisició d'un βίος ple de trets heroics i temes reials¹⁹⁹. Quant a Pítac, entren dins d'aquesta categoria un bon nombre dels elements que integren la seva «vida»: el matrimoni amb una dona del llinatge dels antics reis de Mitilene, els pentílides; el combat singular amb un heroi enemic

196. Thgn. 693-4 W.

197. YERLY 1992:11.

198. Alguns indicis porten a pensar que això és fins i tot probable; per exemple, les peculiaritats de les aliances matrimonials dels tirans (cf. GERNET 1976:344-359) i la utilització que fan dels poetes com a propaganda (cf. PODLECKI 1980).

199. Cf. VERNANT 1982; GENTILI 1986; PETRE 1975.

en defensa de la terra; la possibilitat de posseir un τέμενος com a regal per la seva victòria; la distribució de terra entre els ciutadans; l'administració de justícia. Aquests elements, però, en consonància amb l'esperit de l'època, posseeixen certs aspectes innovadors o, si més no, diferents dels considerats tradicionalment aristocràtics, en especial d'aquells més difícils d'adequar a una mentalitat ara dominada per la σοφροσύνη. El mateix episodi de la monomàquia, un tema folklòric amb reminiscències molt antigues, es resol d'una forma especial: mitjançant la μῆτις, un tipus d'intel·ligència marginal en l'èpica, amb l'excepció d'aquest guerrer tan atípic que és Ulisses. El repartiment entre els ciutadans del τέμενος, possessió reial oferta pels mitilinesos, demostra una moral restrictiva i una contenció estranyes a les virtuts agonals. També aquesta mateixa moral informa el rebuig de les riqueses de Cresos o la administració generosa de justícia envers l'assassí del seu fill i envers el mateix Alceu. I el savi, a més de ser un mestre en la paraula cantada i el discurs davant l'assemblea, també domina la nova tecnologia de l'escriptura: amb ella Pítac redacta lleis i els seus apotegmes són cisellats a Delfos, allà on tothom els pot veure.

Al costat de la memòria positiva de Pítac es troba el blasme alcaic: l'una és enfortida per l'altre²⁰⁰. Un heroi que no provoqui φθόνος, que no tingui enemics, que no sigui objecte d'atacs, és aliè als models grecs. Quin és l'origen de l'ἔπαινος? El més versemblant és que l'elogi procedeixi en darrer terme del mateix lloc i del mateix temps que el ψόγος, si bé del camp polític contrari, és a dir, de la part de la societat de Mitilene favorable a l'esimneta i als canvis econòmics, polítics i socials que el seu adveniment probablement va comportar. El medi d'aquesta tradició encomiàstica per força havia de ser l'oralitat; allunyada de l'ocasió ritual del simposi, mancada del suport del cant i del metre, la fixació per l'escriptura li va arribar molt més tard. Aquest tipus de transmissió va afavorir que el βίος de Pítac pogués créixer fàcilment. D'una banda, la poesia alcaica, directament o indirectament, per préstec, analogia o polaritat, li va subministrar uns quants ítems biogràfics. Altres dades enfonsen les seves arrels en la llegenda i el folklore, encara que el seu protagonista sigui un personatge històric, perquè són fruit d'una època de transició entre els relats mítics i els històrics, molt propera en el temps a Pítac, si no contemporània. A finals del segle VI, Pítac, com Misó o Cleòbul, Periandre o Soló, ja eren uns homes de prestigi, les sentències dels quals eren esmentades per Hipòanax, Simònides i Heràclit o inscrites al temple d'Apol·lo dèlfic. Precisament, el βίος de Pítac guanya nous elements en passar pel santuari. Delfos va fer seves un grup de figures que gaudien de la consideració de

200. Sobre el retrat de Pítac confegit per Alceu, cf. CORTINA 1993:5-49.

σοφοί sota el nom de ἑπτὰ σοφοί, i al seu voltant van articular-se més històries, que els relacionaven entre ells, com el banquet dels Set Savis, o els feien entrar en contacte amb Cresos, un personatge de l'òrbita dèlfica. L'apropiació del temple apol·lini va ser tan efectiva que Pítac sempre apareixerà des de llavors com a εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν. En època hel·lenística, últim estadi de la llegenda, encara s'hi van afegir algunes dades més, per exemple, els contactes epistolars dels Savis amb Cresos, i es van elaborar probablement els primers reculls biogràfics dels Set Savis, en els quals, suposadament, es basen els relats de Diodor i Diògenes.

Aquest ha estat, a grans trets, el camí recorregut pel βίος de Pítac: història i llegenda, realitat i mite, blasme i elogi, plans tots ells difícilment destriables, com la moneda del segle II d.C. amb la llegenda Ἀλκαῖος Μητιληναῖος a l'anvers i el cap de Pítac al revers²⁰¹.

201. RICHTER 1965:i 69.

Referències bibliogràfiques

- ARNHEIM, M.T.W. 1977, *Aristocracy in Greek Society*, Londres.
- BROUWERS, A. 1929, «La guerre de Sigée», *REG* 42, pp. 1-10.
- CAMASSA, G. 1988, «Aux origines de la codification écrite des lois en Grèce» dins Detienne 1988, pp. 131-155.
- CHANTRAINE, P. 1990, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, París [1968-1980¹].
- CORTINA, F. 1993, *Pítac: tirà i σοφός. Aproximació a la tipologia del σοφός a l'època arcaica*, (tesi de llicenciatura inèdita) Universitat de Barcelona.
- 1994, «Ζοφοδορπίδαις (Alc. Test. 429 V = D.L. I 81)», *Anuari de Filologia. Studia Graeca et Latina* 17/D/5, pp. 55-58.
- DEGANI, E. - BURZACCHINI, G. 1977, *Lirici Greci. Antologia*, Florència.
- DETIENNE, M. 1981, *L'invention de la mythologie*, París.
- 1988 (ed.), *Les savoirs de l'écriture en Grèce ancienne*, Lille.
- DETIENNE, M. - VERNANT, J.-P. 1974, *Les ruses de l'intelligence. La mètis des Grecs*, París.
- FILENI, M.G. 1983, «Osservazioni sull'idea di tiranno nella cultura greca arcaica (Alc. fr. 70, 6-9; 129, 21-24; Theogn. vv. 1179-1182)», *QUCC* n.s. 14, pp. 29-35.
- FINLEY, M.I. 1984, «Homero y Micenas: propiedad y tenencia» dins *La Grecia antigua. Economía y sociedad*, tr. cast., Barcelona, pp. 241-263.
- 1986, *El mundo de Odiseo*, Madrid (trad. de *The world of Odysseus*, Nova York 1977² [1954¹]).
- GARCÍA GUAL, C. 1989, *Los siete sabios (y tres más)*, Madrid.
- GENTILI, B. 1986, «Il tirano, l'eroe e la dimensione tragica», dins *Edipo: il teatro greco e la cultura europea*, Atti del Convegno Internazionale (Urbino 15-19 novembre 1982), Roma.
- GEORGOUDI, S. 1988, «Manières d'archivage et archives de cités», dins Detienne 1988, pp. 220-247.
- GERNET, L. 1976, *Anthropologie de la Grèce antique*, París (1968¹).
- HAVELOCK, E.A. 1982, *Preface to Plato*, Cambridge, Massachussets (1963¹).
- LABARBE, J. 1967, «Aspects gnomiques de l'épigramme grecque», dins *L'épigramme grecque*, (Entretiens de la Fondation Hardt 14, pp. 351-383), Vandoeuvres-Ginebra.
- LACEY, W.K. 1968, *The Family in classical Greece*, Cornell U. Press.
- LORAU, L. 1988, «Solon et la voix de l'écrit», dins Detienne 1988, pp. 95-129.
- MARZULLO, B. 1975, «Lo smarrimento di Alceo (Fr. 208 V)», *Philologus* 119, pp. 27-38.
- MOSSÉ, C. 1969, *La tyrannie dans la Grèce antique*, París.
- MUSTI, D. 1987, *L'economia in Grecia*, Roma-Bari (1981¹).

- NAGY, G. 1979, *The best of the Achaeans. Concepts of the Heroe in Archaic Greek Poetry*, Baltimore-Londres.
- PAGE, D.L. 1959, *Sappho and Alcaeus. An introduction to the Study of Ancient Lesbian Poetry*, Oxford (1955¹).
- PARKE, H.W. - WORMELL, D.E.W. 1956, *The Delphic Oracle*, Oxford.
- PETRE, Z. 1975, «Le comportement tyrannique», dins *Actes de la XII Conférence «Eirene» (Bucarest 1975)*, Amsterdam, pp. 563-571.
- PLEKET, H.W. 1976, «Games, Prizes, Athlets and Ideology», *Stadion* 1976, pp. 48-89.
- PODLECKI, A. 1980, «Festivals and Flattery: the Early Greek Tyrants as patrons of Poetry», *Athenaeum* n.s. 58, pp. 371-395.
- PÒRTULAS, J. 1991, «Jocs, ritual i mite a la Grècia antiga», *Auriga* 1, pp. 26-28.
- RÖSLER, W. 1980, *Dichter und Gruppe. Eine Untersuchung zu den Bedingungen und zur historischen Funktion früher griechischer Lyrik am Beispiel Alkaios*, Munic.
- SNELL, B. 1924, *Die Ausdrücke für den Begriff des Wissens in der vor-platonischen Philosophie*, Philol. Unters. 29, Berlín.
- VERNANT, J.-P. 1983, *Les origines de la pensée grecque*, París (1962¹).
- 1982, «From Oedipus to Periander: Lameness, Tyranny, Incest in Legend and History», *Arethusa* 15, pp. 19-38.
- VIDAL-NAQUET, P. 1983, *Le chasseur noir. Formes de pensée et formes de société dans le monde grec*, París [1981¹].
- WEST, M.L. 1974, *Studies in Greek Elegy and Iambus*, Berlín-Nova York.
- WILL, ÉD. 1955, *Korinthiaka*, París.
- YERLY, C. 1992, «Figures du tyran archaïque: entre le monstre et le sage», *Études de lettres* 2, pp. 3-32.